

ครอบครัว 1,000 ครอบครัว เป็นการปกครองตำบลหมู่บ้าน ด้วยระบบครอบครัวตามจารีตประเพณีเดิม ระบบเปาเจียมีหน้าที่ร่วมกันในการรักษาความสงบสุขภายใน ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีหน้าที่ป้องกันตำบลจากภัยอันตรายภายนอก รักษาทะเบียนสำมะโนครัวและตรวจนับประชากรเป็นครั้งคราว หัวหน้าตำบลหรือผู้ใหญ่บ้านและคณะทำงานมีอำนาจปกครองตนเองเป็นอิสระ ทั้งครอบครัว หมู่บ้านและตำบลต้องรับผิดชอบร่วมกันในทุกเรื่องต่อรัฐ ทุกคนต้องสอดส่องตรวจตราความประพฤติของสมาชิกกันเอง เสมือนทำหน้าที่เป็นตัวแทนรัฐในพื้นที่ ถ้าผู้ใดประพฤติผิดศีลธรรมจรรยาและกฎหมาย ทั้งครอบครัว หมู่บ้าน และตำบลต้องรับผิดชอบ (Guilt by association) ทุกคนจึงตรวจตราควบคุมกันเอง ก่อเกิดความระแวงแคลงใจ โอกาสที่จะสามัคคีกัน ส่องส่องกำลังเพื่อต่อต้านรัฐจึงยากยิ่ง

ระบบหลี่เจียได้ใช้ระบบครอบครัวเป็นพื้นฐานของการจัดตั้งเช่นกัน ระบบหลี่เจียมีหน้าที่รับผิดชอบในการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนให้ได้ผลตามความประสงค์ของรัฐ ตามระบบเปาเจียและหลี่เจียทุกครอบครัวต้องติดป้ายชื่อสมาชิกในครอบครัวไว้หน้าที่พักอาศัย โดยต้องซื้อป้ายจากราชการแพงมาก หัวหน้าตำบลหรือผู้ใหญ่บ้านมาจากการเลือกตั้ง ผู้ใหญ่บ้านส่วนใหญ่เป็นปัญญาชน หรือผู้อาวุโสของตระกูลมั่งคั่งทรงอำนาจอิทธิพล นายอำเภอเป็นผู้รับรองตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้านต้องรายงานสภาพความเป็นไปปีละ 24 ครั้งต่อนายอำเภอ ภารกิจสารพัดอันหนักหน่วงและเป็นภารกิจที่ทำให้โทษมากกว่าให้คุณแก่ชุมชนส่วนไม่ส่งเสริมให้ปัญญาชนและผู้มั่งคั่งปรารถนาที่จะเป็นผู้ใหญ่บ้าน คนที่เป็นผู้ใหญ่บ้านทำสุดจึงมักเป็นคนที่มีอิทธิพลข่มขู่ข่มเหงราษฎร ตระกูลผู้ดีที่มีอิทธิพลและตระกูลปัญญาชนท้องถิ่นก็ไม่พึงพอใจที่จะต้องติดป้ายชื่อสมาชิกไว้หน้าที่พักอาศัยของตนเท่าใดนัก การฟ้องร้องกล่าวโทษกันเองในมวลหมู่สมาชิกก็ไม่มีใครจะเป็นที่นิยมปฏิบัติ เพราะมีแต่สร้างศัตรูไว้รอบทิศ ไม่คุ้มกับความดีความชอบที่จะได้รับจากรัฐ

การปกครองท้องถิ่นที่มีอำเภอเป็นแกนนำ โดยมีระบบเปาเจีย ระบบหลี่เจียและปัญญาชนในท้องถิ่นร่วมมือด้วย เป็นการปกครองที่เป็นคุณแก่รัฐมาก ดังจะเห็นได้ว่า แม้การปกครองระดับตำบลหมู่บ้านเป็นการปกครองที่มีอำนาจปกครองตนเองเป็นอิสระ แต่รัฐก็ควบคุมด้วยมาตรการศีลธรรมจรรยา กฎหมายและกำหนดความรับผิดชอบร่วมกันโดยหมู่คณะ ตลอดจนกำหนดโทษทั้งหมู่คณะ มาตรการดังกล่าวทำลายพลังของมวลชน ทำลายความเป็นอิสระในการปกครองตนเอง และปิดกั้นโอกาสที่จะมีการพัฒนารวมตัวจัดตั้งและมีผู้นำที่เข้มแข็งขึ้นท้าทายอำนาจรัฐในระยะยาวนาน รัฐเป็นฝ่ายได้รับผลประโยชน์เต็มที่ ไม่ต้องสิ้นเปลืองเงินและข้าราชการเพื่อปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถใช้ระบบครอบครัวให้ประชาชนควบคุมกันเอง อำนาจรัฐส่วนกลางสามารถแผ่ขยายลงไปถึงมวลชนซึ่งเป็นรากฐานของสังคม ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงมีพื้นฐานแห่งอำนาจที่แท้จริงอยู่ที่ระบบราชการภายในระบอบและอยู่ที่ปัญญาชนผู้นำในท้องถิ่นซึ่งอยู่นอกกระบวนการปกครอง ราชวงศ์และรัฐสามารถครอบงำโลกการเมืองและสังคมได้อย่างดียิ่ง

7. ข้าราชการ

ตามประวัติศาสตร์จีน พระบรมวงศ์ พระญาติสายพระมเหสีเทวีและชั้นที่มักมีบทบาทสำคัญในการเมืองจนบางครั้งได้ปกครองบ้านเมืองโดยพฤตินัย บางครั้งอยู่เบื้องหลังฉากชักใยการสืบราชสันตติวงศ์และกระบวนการวินิจฉัยสั่งการ บางครั้งอีกเช่นกันที่ถึงขนาดเข้าร่วมการชิงอำนาจโดยตรง หรือชิงอำนาจเสียเอง บทบาทเหล่านั้นล้วนเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ราชวงศ์ต้องเสื่อมอำนาจ บทเรียนจากอดีตนี้ได้ทำให้ราชวงศ์ซึ่งเห็นความสำคัญของการป้องกันมิให้บรรดาผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทมีบทบาทในการเมือง บรรดาพระมเหสีเทวีล้วนถูกคัดเลือกอย่างละเอียดถี่ถ้วนให้มาจากตระกูลทหารกองพลอง ทุกแซ่ต้องเสนอตัวบุคคลเข้ารับราชการฝ่ายในเป็นพระมเหสีเทวี เป็นการป้องกันตั้งแต่ต้นมิให้เชื้อสายเงินเจือปนพระราชวงศ์ และมีให้เชื้อสายตระกูลขุนนางแมนจูมีบทบาทในพระราชสำนัก ส่วนชั้นที่ซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทก็เป็นบุคคลต้องห้ามมิให้เกี่ยวข้องกับการเมือง

ชั้นที่ส่วนใหญ่มีพื้นเพชาติตระกูลมาจากชนชั้นสามัญตระกูลต่ำ ชั้นที่ถูกตอนมิให้มีครอบครัว เพื่อตัดสายใยความสัมพันธ์ฉันทครอบครัว อันจะเป็นต้นเหตุของการสร้างสมอำนาจผลประโยชน์เพื่อครอบครัว และเพื่อให้รับราชการฝ่ายในได้โดยไม่เกิดเหตุขัดแย้งกับพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในและชาววังนางใน ชั้นที่ไม่มีสายใยความสัมพันธ์กับโลกภายนอกนี้ มิได้เป็นข้าราชการซึ่งเป็นช่องทางให้สร้างสมอำนาจผลประโยชน์ ตระกูลเดิมก็ต่ำต้อยจนไม่สามารถที่จะเป็นฐานอำนาจแก่ชั้นที่ได้ ชั้นที่มีช่องทางเป็นใหญ่ได้ทางเดียวคือ โดยพระบรมราชโองการแต่งตั้งเท่านั้น จักรพรรดิในอดีตโปรดที่จะให้ชั้นที่เป็นที่ปรึกษาส่วนพระองค์บ้าง เป็นแม่ทัพออกศึกบ้าง เป็นข้าหลวงไปราชการเฉพาะกิจบ้าง ชั้นที่เป็นคณะบุคคลที่ไว้วางพระราชหฤทัยมากที่สุด ดังนั้น โดยธรรมชาติแล้ว ชั้นที่ย่อมเป็นศัตรูคู่แข่งกับข้าราชการ บางครั้งจักรพรรดิทรงตั้งพระทัยเสริมสร้างชั้นให้เป็นใหญ่เพื่อถ่วงดุลอำนาจข้าราชการ แต่ชั้นที่ผู้ยิ่งใหญ่มักมีจุดจบเป็นผู้ทรงอำนาจอิทธิพลและทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง สร้างความเสื่อมเสียชื่อเสียงให้แก่ราชวงศ์ มีหลายครั้งที่ราชวงศ์ต้องสิ้นสุดอำนาจลงด้วยเหตุชั้นที่ซึ่งความเป็นใหญ่กับข้าราชการชั้นสูง บทบาทเจ้านายและชั้นที่จึงเป็นบทบาทที่ราชวงศ์ต้องจำกัดขอบเขตไว้มิให้ก้าวล่วงสู่แวดวงการเมืองเหมือนในอดีตอีก แต่การจำกัดบทบาทย่อมเป็นไปได้ยากมากเมื่อราชวงศ์ซึ่งเริ่มเสื่อมถอยอำนาจตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19

ตั้งแต่แรกเริ่มสถาปนาพระราชวงศ์ซึ่งแล้วที่พระบรมวงศานุวงศ์มีอิทธิพลเป็นคณะผู้ปกครองระดับสูง (Collegiate rule) เพราะจักรพรรดิส่วนใหญ่ทรงพระเยาว์มาก ต้องมีพระบรมวงศานุวงศ์เป็นคณะผู้สำเร็จราชการ (Council of the Prince Regents) คือ จักรพรรดิซุนจื่อ ทรงพระชนมายุเพียง 8 พรรษา จักรพรรดิดังสี่ 8 พรรษา จักรพรรดิตงจื่อ (Tung-chih, ค.ศ. 1862-1874) 5 พรรษา จักรพรรดิกวางสู (Kwang-hsü, ค.ศ. 1875-1908) 4 พรรษา และองค์สุดท้าย จักรพรรดิซวนตุง (Hsüan-tung พระนามเดิมว่า Pu Yi, ค.ศ. 1909-1911) ทรงพระชนมายุ 4 พรรษา คณะผู้สำเร็จราชการ หรือบางครั้งผู้สำเร็จราชการเพียงผู้เดียวมีอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน

ในทศวรรษที่ 1730 จักรพรรดิหยงเจิงได้ทรงทำลายฐานอำนาจของพระบรมวงศานุวงศ์คู่แข่งหมดจนราบคาบ นับแต่นั้นมา พระบรมวงศานุวงศ์ไม่มีโอกาสสร้างสมอำนาจอีก ถ้ามิได้เป็นคณะผู้สำเร็จราชการ พระบรมวงศานุวงศ์เป็นคณะบุคคลต้องห้ามมิให้รับราชการเป็นข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายใน มิให้ข้องเกี่ยวกับการเมืองในพระราชสำนัก โดยมีได้รับเลือกให้เป็นราชเลขาธิการหรือที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน พระบรมวงศานุวงศ์มิได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้ครองแผ่นดินใดเป็นเจ้าของนาง (Feudal lords) และแต่งตั้งให้เป็นแม่ทัพควบคุมกองกำลังแห่งใด อันจะเป็นโอกาสให้ตั้งตนเป็นใหญ่ท้าทายอำนาจรัฐได้ อีกทั้งยังมีข้อห้ามพระบรมวงศานุวงศ์มีความข้องเกี่ยวกับคบหาสมาคมกับอุปราชและผู้ว่าราชการมณฑล พระบรมวงศานุวงศ์ยังทรงศักดิ์สูงเพียงใด ก็ยิ่งทรงหมดโอกาสเป็นใหญ่เพียงนั้น เช่น บรรดาพระราชโอรส พระเชษฐา และพระอนุชา พระบรมวงศานุวงศ์ต้องประทับในเมืองหลวงอยู่ในสายพระเนตรอันระแวดระวังยิ่งของจักรพรรดิ เมื่อพระราชสำนักห้ามพระบรมวงศานุวงศ์มีบทบาทใด ๆ ในการเมือง พระราชสำนักต้องบำรุงเลี้ยงและเอื้อประโยชน์สถาปนาบรรดาศักดิ์ให้พระบรมวงศานุวงศ์เป็นนกลน้อยในกรงทอง มิให้เป็นภัยแก่ราชบัลลังก์ พระราชสำนักได้จัดตั้งองค์กรเฉพาะขึ้นเพื่อปกครองพระบรมวงศานุวงศ์คือ สภาพระราชวงศ์ (Clan Council) และศาลพระราชวงศ์ (Clan Court) สภาพระราชวงศ์มีอำนาจสูงในจักรวรรดิ จักรพรรดิต้องทรงปกครองจักรวรรดิตามความสนับสนุนและความเห็นชอบของสภานั้น รัชกาลใดมีพระราชอำนาจมาก รัชกาลนั้นก็ควบคุมทั้งสภาและศาลไว้ในอำนาจ พระบรมวงศานุวงศ์ที่แม้จะทรงปรีชาสามารถเพียงใดก็เหมือนถูก “กักบริเวณ” มิให้มีบทบาททางการเมือง เมื่อไม่ไว้ใจแม้กระทั่งผู้ใกล้ชิดร่วมสายโลหิตดังกล่าว ราชวงศ์ซึ่งต้องการบุคคลประเภทใดเป็นข้าราชการ?

เมื่อแรกขึ้นเถลิงอำนาจ ราชวงศ์แมนจูจำเป็นต้องประนีประนอมประสานผลประโยชน์กับบรรดาแม่ทัพนายกองจีนและคนจีนที่ร่วมก่อการมาด้วยกัน (Collaborators) กับตระกูลเจ้าที่ดิน-ผู้ดี (Landlord-Gentry) ผู้ดีปัญญาชนในท้องถิ่น (Gentry) และข้าราชการเดิมของสมัยหมิง เจียนไซมีเพียงประการเดียวคือ ต้องสยบต่อระบอบใหม่

ราชวงศ์ซึ่งถือว่า นักวิชาการเป็นกลุ่มที่มีแนวโน้มบ่อนทำลายระบอบการปกครอง ราชวงศ์ซึ่งต้องพยายามสร้างความชอบธรรมในการปกครองเพื่อมิให้เป็นข้ออ้างล้มล้างราชวงศ์ได้ ราชวงศ์ได้อ้างว่าเป็นผู้ปราบจลาจล สถาปนาความสุขและบำรุงอารยธรรมคติขงจื้อไว้มิให้ย่อยยับด้วยน้ำมือของราชวงศ์หมิงที่ทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง นักวิชาการปัญญาชนผู้ใดหาญกล้าวิจารณ์ราชวงศ์ ย่อมถูกปราบปรามอย่างรุนแรงถึงขั้นต้องโทษประหารทั้งตระกูลและป้ายบรรพบุรุษ (Ancestral tablets) ถูกทำลายหมด

ระบบขงจื้อถูกพลิกกลับขึ้นมาเป็นระบบที่ราชวงศ์ซึ่งใช้รูปแบบและท่วงทีลีลา (Style) โดยมิได้คำนึงถึงหลักการสาระของตัวลัทธิ ความประพฤติปฏิบัติตามลัทธิได้กลายเป็นพิธีรีตองสะท้อน

ความอยู่รอดของตัวเอง การประพาศติผิดมารยาทถือเป็นความผิดถึงชีวิต ทั้ง ๆ ที่ขงจื้อเองไม่เคยถือเช่นนั้น ราชวงศ์ซิงได้ใช้ลัทธิขงจื้อเป็นเครื่องกำกับความประพฤติของนักวิชาการ และปัญญาชน จากความเป็นจริยธรรมกำหนดความประพฤติปฏิบัติชอบตามหลักคุณธรรม ลัทธิขงจื้อได้กลายเป็นระบบควบคุมความคิดเห็น (A system of thought control) เป็นมาตรฐานใช้วัดความคิดความรู้สึกและพฤติกรรมของปัญญาชนมิให้นอกกริตนอกรอยจากลัทธิขงจื้อ มีการควบคุมสิ่งตีพิมพ์ทุกประเภท จับกุมคุมขังปัญญาชนที่แสดงตนเป็นปฏิปักษ์ต่อราชวงศ์โดยใช้สิ่งตีพิมพ์เป็นสื่อ คดีความเรื่องวรรณกรรมต้องห้ามเป็นคดีใหญ่ตามโรงศาล มีการเผาหนังสือต้องห้ามมาก แม้แต่ในสมัยเริ่มรับความเจริญแบบตะวันตกแล้ว คือในทศวรรษที่ 1890 เจ้าหน้าที่ตามล่า ปัญญาชน โดยตั้งตนเสมือนเป็นสถาบันข่าวกรองวรรณกรรม ปัญญาชนส่วนใหญ่จึงหันไปสร้างผลงานปรัชญาและวิพากษ์วิจารณ์ตำราเป็นหลัก มากกว่าจะสนใจศึกษาและเผยแพร่เรื่องต้องห้าม คือการเมืองและเศรษฐกิจ การปกครองสมัยราชวงศ์ซิงจึงมีความแตกต่างจากอดีตมาก เพราะย้ายการ ศึกษา ตำรา คลาสสิกและลัทธิขงจื้อเป็นพื้นฐานของสังคม ราชวงศ์ซิงตั้งตนเป็นผู้นำผู้ส่งเสริมลัทธิ ขงจื้อและอารยธรรมจีนเพื่อให้ชนชั้นปัญญาชนจำต้องยอมรับและร่วมมือด้วย เป็นการแสดงความชอบธรรมที่จะทำให้ประชาชนต้องยอมรับคล้อยตามโดยปริยาย

ความร่วมมือของปัญญาชนเป็นความจำเป็นอันยิ่งยวดในการสร้างความชอบธรรมแก่ระบอบการปกครอง ความร่วมมือที่ดีที่สุดคือ การรับราชการและร่วมกับราชวงศ์ซิงในการสร้างสรรค์ศิลปวิทยาการ ราชวงศ์ซิงยกย่องให้เกียรติปัญญาชนเฉพาะผู้ที่ยอมรับระบอบใหม่และคล้อยตามจารีตของราชวงศ์ อาทิ การโกนผมด้านหน้า ถักเปียด้านหลัง การสวมเสื้อเข้าเฝ้าแบบแมนจู เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นเครื่องแสดงการยอมรับระบอบใหม่ที่เห็นแก่ตาดีว่าการยอมรับความคิดเห็นแบบแมนจูเสียอีก สิ่งหนึ่งที่ทำให้คนจีนหนึ่งสยบต่อราชวงศ์ซิงคือ การที่ราชวงศ์ซิงยอมรับสังคมและอารยธรรมจีนด้วยความยกย่องนับถือ ไม่มีเจตจำนงที่จะล้มล้างเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวิถีความคิดของคนจีน ความยินยอมของสังคมและอารยธรรมเป็นเครื่องสร้างความรู้สึกภาคภูมิใจที่มีเกียรติศักดิ์ศรีมากพอที่จะทดแทนความรู้สึกอภัยยศที่ถูกชาวแมนจูปกครอง ความร่วมมือของปัญญาชนในการปกครองได้สร้างความรู้สึกที่จีนและแมนจูมีความเหมือนกันมากกว่าความแตกต่างกัน ความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ได้ลดน้อยถอยลงตามกาลเวลา ทั้งปัญญาชนและคนจีนทั่วไปสามารถกลืนชาวแมนจูได้อย่างแยบยล การเมืองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับอารยธรรม เห็นได้ชัดจากระบบราชการนั่นเอง

ในระยะแรก ราชวงศ์ซิงได้เชื้อเชิญปัญญาชนคนดีมีวิชาเข้าร่วมการปกครอง ยกย่องให้เกียรติปัญญาชนเต็มที่ เสนอทางเลือกแก่ปัญญาชนให้รับราชการโดยตรง หรือร่วมมือกับราชการในการอนุรักษ์และสร้างสรรค์ศิลปวิทยาการภายใต้การควบคุมความคิดโดยราชวงศ์อย่างใกล้ชิด ไม่ว่าปัญญาชนจะมีความเคลื่อนไหวและมีกิจกรรมประเภทใดล้วนอยู่ในสายตาของราชวงศ์ ยกที่

ปัญญาชนจะคัดค้านได้โดยตรงว่า ถูกรัฐควบคุมความคิดเห็น เพราะตามคตินิยมเดิมนั้น ราชวงศ์ มีหน้าที่ส่งเสริมศิลปวิทยาการ จักรพรรดิต้องทรงแสดงพระปรีชาสามารถในฐานะที่ทรงเป็น นักปราชญ์ราชบัณฑิต ทรงสมาคมด้วยนักปราชญ์ราชบัณฑิต และมีพระราชอำนาจพิเศษเหนือแวดวง การศึกษา วงวิชาการและวิถีชีวิตปัญญาชน ราชวงศ์ซึ่งได้ถือคตินี้ในการให้รัฐเข้าควบคุมระบบราชการ ระบบการศึกษาและการสร้างสรรค์ศิลปวิทยาการ ปัญญาชนผู้ไม่ปรารถนาลาภยศสักการจากการ รับราชการ ต้องไฝ่แสวงหาความรู้สร้างสรรค์ศิลปวิทยาการ ไม่ข้องเกี่ยวกับการเมืองโดยเด็ดขาด ทั้งปัญญาชนนอกราชการและในราชการล้วนตกอยู่ภายใต้ฉายาอำนาจของราชวงศ์ซึ่งอย่างไม่เคยมี ปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์จีน

ราชวงศ์ซึ่งได้ยึดมั่นในหลักการปกครองแบบจีนคติขงจื้อที่ว่า “เมื่อใดมีคนที่เหมาะสม ถูกรับเลือก การปกครองย่อมเจริญรุ่งเรือง เมื่อใดไม่มีคนที่เหมาะสมถูกต้อง เมื่อนั้นการปกครองจะ เสื่อมถอย” การปกครองที่ดีขึ้นอยู่กับตัวบุคคลผู้ปกครองมากกว่าการเปลี่ยนแปลงกฎหมายและ สถาบัน ซึ่งล้วนสร้างขึ้นด้วยน้ำมือและความคิดของผู้ปกครอง ราชวงศ์ซึ่งได้เชื่อเชิญคนดีมีวิชาเข้ารับ ราชการร่วมกับชาวแมนจู (Dyarchy) เมื่อถึงกลางศตวรรษที่ 18 ระบบราชการมีชนหลายเชื้อชาติ เข้าร่วม (Synarchy) ที่สำคัญคือ คนจีน แมนจู มองโกลและชาวตะวันตกชาติต่าง ๆ สูตรสำเร็จของ ระบบราชการแบบแมนจูคือ การแต่งตั้งตำแหน่งคู่ (Dual Appointment) เป็นแมนจู 1 คนชาติอื่น 1 ส่วนใหญ่ชาวแมนจูทำหน้าที่ตรวจสอบการปฏิบัติราชการของชนชาติอื่น ราชวงศ์จึงเห็นความ สำคัญของการสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการตามวิธีการสอบคัดเลือกแบบจีน เมื่อมีพระราชประสงค์ คนดีมีความสามารถเข้ารับราชการในกรณีพิเศษ ก็อาจมีพระบรมราชโองการให้จัดสอบพิเศษ หรือ ในกรณีราชการมีความต้องการนักปราชญ์ราชบัณฑิตให้ร่วมสร้างสรรค์ศิลปวิทยาการเป็นโครงการ พิเศษ ก็อาจมีการจัดสอบพิเศษเช่นกัน

ราชวงศ์ซึ่งส่งเสริมระบบสอบคัดเลือกมากให้มีทั้งประสิทธิภาพและทรงศักดิ์ศรีสูงเยี่ยม แต่ระบบสอบมิได้เป็นหนทางเดียวเข้าสู่ราชการ ยังมีอีกหลายหนทาง ที่สำคัญคือ ข้าราชการระดับ สูงตั้งแต่ระดับ 3 รับรองความประพฤติ (Official's recommendation) โดยเป็นนายประกัน ให้แก่ผู้สมัครสอบเป็นข้าราชการ การโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งบุตรหลานของข้าราชการที่มีความดี ความชอบในราชการให้รับราชการโดยมีระดับต่ำกว่าข้าราชการนั้น 4 ชั้น การรับราชการโดย บริจาคเงินทองสนับสนุนราชการ และการเป็นข้าราชการด้วยวิธีการเปลี่ยนฐานะจากเสมียนขึ้น เป็นข้าราชการ วิธีสุดท้ายนี้เป็นวิธีที่เป็นไปได้น้อยมาก

ตามระบอบการปกครองส่วนกลาง จักรพรรดิทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการแต่งตั้ง เลื่อนลดปลดย้ายข้าราชการระดับสูงคือ ราชเลขาธิการ ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ประธานและ รองประธานของกระทรวงทั้ง 6 ประธานและรองประธานของสำนักผู้ตรวจราชการ อุปราช

ผู้ว่าราชการมณฑล ข้าหลวงกำกับองค์กรย่อยในมณฑล เลขาธิการและผู้อำนวยการสำนักงาน นายอำเภอ และข้าราชการระดับ 4 ถึงระดับ 7 ตามที่กระทรวงข้าราชการพลเรือนกราบบังคมทูล ข้าราชการที่ต่ำกว่าระดับ 7 ลงมา เป็นอำนาจหน้าที่แต่งตั้งของหน่วยราชการต้นสังกัด

ระบบสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการมีข้อสอบแต่เดิมประเมินความรู้ความเข้าใจทั่ว ๆ ไป โดยเน้นความรู้ในตำราคลาสสิก กฎหมาย คณิตศาสตร์และกิจการการเมือง แต่ต่อมา ข้อสอบ เน้นย้ำท่วงทีลีลาการประพันธ์ (Literary style) และทฤษฎีของลัทธิขงจื้อ ผลจึงกลับกลายเป็นว่า แทนที่ระบบสอบจะเปิดกว้างให้ตำแหน่งแก่คนที่มีความสามารถ ในภาคปฏิบัติ ระบบสอบกลับให้ โอกาสแก่ชนชั้นผู้มีฐานะดีพอที่จะศึกษาเล่าเรียนยาวนานและพร้อมที่จะเข้าสอบมากกว่า ข้อสอบ ประเมินความรู้เฉพาะด้านและไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ราชการในภาคปฏิบัติ เพราะความเป็นเลิศ ทางวรรณคดีและความสามารถในการบริหารราชการเป็นเรื่องที่มีความแตกต่างกันมาก ความ เชี่ยวชาญในด้านหนึ่งไม่จำเป็นว่าจะต้องหมายถึงความสามารถชำนาญการในอีกด้านหนึ่งเสมอไป ตั้งแต่สมัยหมิง การสอบเรียงความ 8 หัวข้อมีให้แต่งเกิน 700 คำ (Pa-ku wen-chang, Eight-legged essay) มีแนวโน้มที่จะปิดกั้นการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีและส่งเสริมให้คิดตามความ คิดหลักของราชการ (Orthodoxy of thought) การสอบเรียงความแสดงความสามารถชำนาญการ ในท่วงทีลีลาการประพันธ์ที่มีระเบียบแบบแผนเข้มงวด ต้องฝึกฝนอบรมอย่างหนัก แต่การสอบ ประเภทนี้ไม่สามารถที่จะทำให้เกิดความรู้สึกซึ่งเพียงชำนาญในการใช้อักษรสัมผัสคำ การใช้ภาษา เย็นเยือกพิถีพิถันกับการใช้คำ ชำนาญในศิลปการเขียนตัวอักษรวิจิตรและการแต่งบทกวีนิพนธ์เท่านั้น ข้อสอบกำหนดให้แต่งร้อยกรองบทละ 2 บาท (Couplet) บทละ 5 คำ เมื่อถึงสมัยชิง ราชวงศ์ได้ ยกเลิกการแต่งความเรียง 8 หัวข้อใน ค.ศ. 1738 ด้วยเห็นว่า เป็นการกำหนดโครงสร้าง วรรณกรรมเข้มงวดครอบงำความคิดเห็นเกินไป

ระบบสอบคัดเลือกในสมัยชิงมี 4 ระดับ ดังนี้

4.1 การสอบระดับอำเภอ

3 ปีสอบ 2 ครั้ง ๆ ละ 3 วาระ (Session) ปัญญาชนผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้รับรองความ ประพฤติของผู้สมัครสอบ การสอบ 2 วาระแรกคัดผู้สอบตกรอก วาระที่สาม ข้าหลวงการศึกษาเป็นผู้ จัดสอบโดยกำหนดปริมาณ (โควตา) ผู้สอบไล่ได้ล่วงหน้าเหมือนกันทั้งจักรวรรดิ ผู้สอบไล่ได้ ระดับนี้เป็นนักเรียนหลวง (Sheng-yuan, Government Student) หรือเป็นผู้มีความสามารถ 'ชีวไฉ' (Hsiu-ts'ai, beautiful talent) ถือเป็นสมาชิกชนชั้นผู้ดี (Gentry) ถ้าเทียบวุฒิบัตรปัจจุบันก็ คงเทียบเท่าเตรียมอุดมศึกษา เป็นผู้ดีระดับต่ำ (Lower Gentry) ใน ค.ศ. 1850 บัณฑิตพลเรือน ระดับนี้มีถึง 526,869 คน และบัณฑิตทหาร 212,330 คน รวมแล้วประมาณ 740,000 คน¹⁹ บัณฑิต ระดับต่ำนี้เมื่อเป็นนักเรียนหลวงย่อมเป็นสมาชิกของวิทยาลัยในอำเภอ ได้รับเบี้ยหวัดเงินปีจาก มณฑลและเงินทุนจากปัญญาชนท้องถิ่น เพื่อเป็นทุนอุดหนุนเข้าสอบในระดับมณฑล

4.2 การสอบระดับมณฑล

ข้าหลวงการศึกษาเองต้องเป็นบัณฑิตระดับกุงซื่อผ่านการสอบไล่ได้ระดับเมืองหลวงมาแล้ว เป็นผู้จัดสอบในมณฑลใดก็ได้ ยกเว้นมณฑลถิ่นเกิด ในระดับนี้ ข้าหลวงมีเจ้าหน้าที่ช่วยประมาณ 8-18 คนที่อยู่ปราศหรือผู้ว่าราชการมณฑลเป็นผู้แต่งตั้ง เจ้าหน้าที่ต้องเป็นผู้สอบไล่ได้ในระดับมณฑลมาแล้ว คือเป็นจูเหียน (Chü-jen) การสอบในมณฑลทั่วประเทศกำหนดปริมาณผู้สอบไล่ได้ไม่เกิน 1,400 คน การสอบมี 3 วาระ วาระละ 3 วัน ผู้เข้าสอบถูกเก็บตัวตลอดในวาระเพื่อสอบเรียงความ 3 เรื่อง หัวข้อเรื่องมาจากตำราคลาสสิก 4 เล่ม (Four Classics) และแต่งกวีนิพนธ์ 8 บท ๆ ละ 2 บาท ๆ ละ 5 คำ วาระที่สองสอบเรียงความ 5 เรื่อง หัวข้อมาจากตำราคลาสสิก 5 เล่ม (Five Classics) วาระที่ 3 สอบเรียงความ 5 เรื่องเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง กระจายคำตอบในระดับมณฑลนี้ไม่ระบุชื่อแน่ ผู้ช่วยจัดสอบเป็นผู้ตรวจข้อสอบ แล้วส่งผลสอบให้หัวหน้าประชุมพิจารณาแล้วจึงประกาศผลสอบ มณฑลประกาศผลสอบภายใน 30-50 วัน แล้วแต่ขนาดพื้นที่ของมณฑล แล้วจึงมีพิธีที่อุปราชหรือผู้ว่าราชการเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวุฒิมัตรีให้ผู้สอบไล่ได้ระดับมณฑลเทียบเท่าปริญญาตรีปัจจุบัน สามารถใช้ประกอบอาชีพได้ เป็นจูเหียน (Chü-jen, Employable men) กระจายคำตอบทั้งหมดของทุกมณฑลต้องถูกส่งไปเก็บที่กระทรวงพระราชพิธี ส่วนผู้สอบตกระดับมณฑลได้รับประกาศนียบัตรหรืออนุปริญญา เป็นกุงเซิง (Kung-sheng, Senior licentiates) ผู้ที่สอบไล่ได้ยังสามารถจะไต่เต้าเข้าสอบที่เมืองหลวงได้

4.3 การสอบที่เมืองหลวง

มีสามวาระ วาระที่ 1 เป็นการสอบเรียงความ 4 เรื่อง โดยสามเรื่องต้องเป็นเรียงความประเภทแสดงความรู้และอธิบายความ อีกเรื่องหนึ่งเป็นเรียงความเชิงวิจารณ์ประวัติศาสตร์ วาระที่ 2 สอบเรียงความ 4 เรื่องเกี่ยวกับตำราคลาสสิก และสอบแต่งกวีนิพนธ์สั้น 8 บท ๆ ละ 5 บาท ๆ ละ 5 คำ วาระที่ 3 สอบเรียงความเกี่ยวกับการเมืองการปกครองปัจจุบัน ประกาศผลสอบภายใน 30 วัน รัฐกำหนดปริมาณผู้สอบไล่ได้ในอัตรา 1 ต่อ 10 เป็นบัณฑิตปริญญาโท สมควรเสนอชื่อเข้าสอบหน้าที่นี้ เป็นกุงซื่อ (Kung-shih, presentable scholar)

4.4 การสอบหน้าพระที่นั่ง

จักรพรรดิและข้าราชการชั้นสูงเป็นผู้ดูแลการสอบซึ่งมีเพียงวาระเดียว สอบเรียงความไม่เกิน 1,000 คำ หัวข้อเรื่องปัญหาปัจจุบัน ความเรียงนี้ต้องแสดงภาษาศิลป์ และท่วงทีลีลาการประพันธ์ชั้นยอด ผู้ช่วย 14 คนเป็นผู้ตรวจข้อสอบและจัดอันดับสุดท้ายได้ 10 คนเพื่อโปรดเกล้าฯ จัดอันดับ ผู้สอบไล่ได้หน้าที่นี้ถึงเป็นผู้ได้รับปริญญาเอก เป็นจินซื่อ (Chin-shih, advanced scholars) จักรพรรดิทรงจัดอันดับ 10 คนสุดท้ายจินซื่อโดยทรงเลือกไว้ 3 คนเป็นผู้ได้รับเกียรตินิยมสูงสุดอันดับ 1 ของจินซื่อในแผ่นดิน เป็นจวงเหยียน หรือ จอหงวน จินซื่อสุดท้าย 3 คนนั้น

ถือเป็นเงินซื้อชั้นที่ 1 ชั้นที่สองของเงินซื้อคือ ผู้สอบไล่ได้ในอันดับถัดไปในอัตราร้อยละ 30 ของเงินซื้อที่เหลือ ชั้นที่ 3 คือ เงินซื้อที่เหลือ การจัดชั้นและเรียงลำดับมีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการบรรจุเข้ารับราชการและเป็นประวัติประกอบในการเลื่อนชั้นเลื่อนตำแหน่งต่อไปในชีวิตราชการ ในสมัยชิง มีการสอบหน้าที่นั่ง 112 ครั้ง มีเงินซื้อ 26,747 คน โดยเฉลี่ยการสอบแต่ละครั้งจะมีเงินซื้อ 238 คน และปีละ 100 คน²⁰ เงินซื้อทั้งสามชั้นผู้ประสบความสำเร็จล้วนมีอายุในเกณฑ์เฉลี่ย 24-35 ปี ได้รับพระราชทานเลี้ยงเป็นเกียรติในวันรุ่งขึ้นและได้รับพระราชทานเงินเป็นบำเหน็จเงินซื้อที่เปรื่องปราศฎ้อาจได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นราชบัณฑิตประจำราชบัณฑิตยสถาน หันหลังไปด้วย

ข้าราชการทหารก็มาจากการสอบเช่นกัน แต่นายทหารเลื่อนชั้นตำแหน่งไปตามโครงสร้างมากกว่าจะผ่านการสอบเลื่อนตำแหน่งเหมือนข้าราชการพลเรือน ตำแหน่งทหารก็ทำให้ข้าราชการทหารมีสถานภาพเป็นผู้ดี (Gentry) เช่นกัน นายทหารในกองพลธงทุกระดับชั้นถือเป็นนายทหารในจักรพรรดิ ข้าราชการจีนทั้งทหารและพลเรือนต้องถวายสัตย์ปฏิญาณต่อจักรพรรดิ ข้าราชการล้วนดำรงตำแหน่งในวาระ 3 ปีทั้งสิ้น และสอบเลื่อนชั้นไปตามลำดับ เป็นการประเมินความสามารถและความประพฤติเป็นระยะ ๆ ไปจนกว่าจะเกษียณอายุ 55 ปี บางครั้งก็ 65 ปี ทั้งนี้การสอบเลื่อนชั้นเป็นข้อยกเว้นเฉพาะราชเลขาธิการและที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน

โดยทฤษฎี ระบบราชการจีนเป็นระบบที่ปัญญาชนผู้มีความรู้เป็นข้าราชการ (Educated bureaucracy) มีการจัดตั้งระบบระเบียบและเป็นสถาบันที่ดีมาก ระบบล้วนคัดเลือกสามารถกลั่นกรองเลือกเฟ้นแต่คนดีมีวิชา เป็นชนชั้นปัญญาชนหัวกะทิของแผ่นดิน เปิดโอกาสให้ผู้คนมีความก้าวหน้าในอาชีพโดยปราศจากความอคติและกีดกันด้วยเหตุต่างเชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรม การเล่นพรรคเล่นพวกไม่เป็นความจำเป็นในระบบสอบที่พยายามประกันความยุติธรรม ระบบสอบยังส่งเสริมให้ฐานะของบุคคลเปลี่ยนแปลงได้ (Social mobility) จนความแบ่งแยกชนชั้นไม่ปรากฏเด่นชัดเท่าที่ควร ราชการกอบปรีย์ด้วยคนดีมีความรู้ความสามารถ ก่อเกิดพลังสามัคคีกลมเกลียวกัน เป็นประโยชน์แก่ราชการมาก เพราะฉะนั้น ไม่ว่าบ้านเมืองจะผ่านกลียุคเพียงใด ก็ยังตั้งมั่นได้ เพราะมีระบบราชการยืนหยัดอยู่

การจัดสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการเป็นมาตรการหนึ่งที่ราชวงศ์ชิงใช้เพื่อควบคุมการศึกษาและวิถีความคิดของปัญญาชนให้มีความจงรักภักดีต่อราชวงศ์ ทั้งระบบการสอบที่เป็นกระบวนการยาวนานหลายขั้นตอนสลับซับซ้อน ข้อสอบที่ต้องศึกษาเล่าเรียนยาวนาน และวิถีทางการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิตเพื่อความเป็นเลิศทางวิชาการและความก้าวหน้าในตำแหน่งราชการ ล้วนเป็นวิธีการควบคุม ครอบงำและหล่อหลอมสติปัญญาความคิดของปัญญาชนทุกรุ่นให้ออกมาเป็นพิมพ์เดียวกันตามคตินิยมขงจื้ออันพึงประสงค์ของราชวงศ์ การสอบยังเป็นวิธีการควบคุมปริมาณ

ชนชั้นปัญญาชนให้มีพอประมาณ มิให้เติบโตใหญ่ไปจนเป็นภัยต่อรัฐ หรือน้อยเกินไปจนทำให้การบริหารราชการขาดประสิทธิภาพและประสิทธิผล การสอบเป็นวิธีการควบคุมความเคลื่อนไหวทางความคิดของปัญญาชน เพราะการสอบต่อเนื่องตลอดชีวิต ทำให้ทั้งชีวิตของปัญญาชนต้องฝึกฝนแต่ การศึกษาและการสอบ ไม่มีจังหวะว่างในชีวิตที่จะคิดเป็นอื่นหรือมีกิจกรรมทางการเมืองอื่นใดที่จะเป็นภัยต่อราชวงศ์ได้ การศึกษาและการสอบตลอดชีวิตได้บั่นทอนพลังสติปัญญาของปัญญาชน ให้อ่อนเปลี้ย ไม่มีพลังกำลังสติปัญญาเหลือพอที่จะคิดหรือกระทำการเป็นอื่นได้ การสอบดีประการหนึ่งตรงที่ตำแหน่งราชการระดับสูงเป็นของบัณฑิตเท่านั้น แม้จะมีข้าราชการที่มีได้มาจากการสอบ เกือบทั้งหมด ก็มีได้หมายความว่า ระบบราชการจีนเป็นระบบชนชั้นสูงสืบตระกูล เพราะโดยเนื้อแท้แล้ว ระบบราชการเป็นระบบของชนชั้นผู้มีการศึกษาเป็นผู้ปกครอง (A literocracy) เอื้ออำนาจการบริหารราชการที่มีประสิทธิภาพและความมั่นคง²¹ เป็นที่ยกย่องมากในแวดวงปัญญาชนยุโรปใน ศตวรรษที่ 18

ราชวงศ์ซิงได้กำหนดระเบียบข้อบังคับเป็นวินัยราชการตามแบบอย่างเดิมของจีน ผสมผสานกับแบบอย่างของแมนจูเอง ที่ขึ้นชื่อมากคือ กฎต้องห้าม ต้องหลีกเลี่ยงสำหรับข้าราชการ (Law of avoidance) กำหนดข้อปฏิบัติต้องห้ามเป็นรายละเอียดมาก ที่นับว่าสำคัญคือ การห้ามรับราชการ ในถิ่นเกิด การห้ามดำรงตำแหน่งใดเกินสามปี การห้ามดำรงตำแหน่งสูงในถิ่นเกิด ห้ามสมาชิกตระกูลเดียวกันรับราชการที่เดียวกัน ห้ามนายอำเภอแต่งงานกับสตรีจากตระกูลในพื้นที่การปกครอง การให้ยศบรรดาศักดิ์แต่สืบตระกูลมิได้ ทุกชั่วอายุคน ยศจะลดลง 1 ชั้น ภายใน 5 ชั่วคน ยศนั้น ๆ สิ้นสุดโดยอัตโนมัติ ข้อห้ามที่จริงจังมากแต่ปฏิบัติตามได้ยากมากเช่นกันคือ การห้ามจัดตั้งกลุ่ม (Faction, clique) เพื่อมิให้มีโอกาสสร้างสมอำนาจอิทธิพลและครอบงำองค์กรผู้ตัดสินนโยบายของรัฐ ข้าราชการโดยตัวบุคคลจะวิพากษ์วิจารณ์โจมตีระบอบการปกครองมิได้เพราะเป็นการโจมตีวิจารณ์องค์จักรพรรดิโดยนัย นอกจากข้อปฏิบัติต้องห้ามแล้ว ราชวงศ์ซิงยังกำหนดอำนาจหน้าที่ของข้าราชการระดับสูงซ้ำซ้อนกันจนยากที่จะวินิจฉัยว่าควรเป็นอำนาจเด็ดขาดของผู้ใด แต่ความรับผิดชอบปรากฏชัดแจ้งตามหน้าที่ ราชวงศ์ซิงกระจายอำนาจบริหารและอำนาจวินิจฉัยสั่งการไปสู่ข้าราชการส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น ได้แก่ อุปราช ผู้ว่าราชการมณฑล เลขาธิการ ผู้อำนวยการองค์กรย่อย มีให้องค์การใด บุคคลใดมีอำนาจแต่ผู้เดียว ดั่งเห็น แม่ทัพกองกำลังมณฑล กองกำลังท้องถิ่นแยกขึ้นการบังคับบัญชากับอุปราชส่วนหนึ่ง อีกส่วนขึ้นอยู่กับผู้ว่าราชการ อำนาจการปกครองราชการทหารและพลเรือนในท้องถิ่นถูกกระจายไปสู่คณะบุคคลและองค์กรมากมาย โดยทุกคนทุกองค์กรอยู่ในบังคับบัญชาของส่วนกลางคือ จักรพรรดิ

8. การตรวจสอบราชการ

ตามประเพณีการเมืองเดิม จีนมีองค์กรตรวจราชการ (Tu Ch'a yuan, the Censorate) หลักการมีอยู่ว่า ในอดีต บรรดाराชวงศ์ล้วนต้องการการปกครองที่ดีและราชวงศ์

มีความมั่นคงในอำนาจยาวนาน ราชวงศ์จึงต้องกำหนดกลไกแห่งรัฐขึ้นเพื่อถ่วงดุลอำนาจระหว่างข้าราชการโดยตัวบุคคลกับองค์กร จักรพรรดิทรงปกครองจักรวรรดิโดยมีข้าราชการและหน่วยราชการเป็นองค์การปกครองที่ดำเนินการปฏิบัติตามพระราชนโยบายและพระราชวินิจฉัย ตัวบุคคลและองค์กรต้องมีการถ่วงดุลอำนาจ แต่มาตรการถ่วงดุลที่มีมากมายทำให้เกิดลักษณะสลับซับซ้อนขององค์กรที่สืบสวนสอบสวน วิพากษ์ราชการ แนะนำราชการและร้องทุกข์ กว่าองค์กรเหล่านั้นจะมีความมั่นคงสมบูรณ์ต้องใช้เวลานานถึง 1,600 ปี จุดมุ่งหมายใหญ่ของราชวงศ์ คือ การควบคุมผู้ดีผู้เป็นปัญญาชนทั้งในราชการและนอกราชการให้เป็นกลุ่มบุคคลที่เป็นประโยชน์แก่ราชการ มิให้มีความเป็นอิสระทำลายอำนาจรัฐ หากแต่ต้องพึ่งพาอำนาจรัฐเพื่อความอยู่รอดของชนชั้นปัญญาชนเอง องค์กรตรวจราชการเป็นองค์การหนึ่งที่เกิดขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายดังกล่าว

องค์กรตรวจราชการถือตนเป็นผู้พิทักษ์กฎและพิทักษ์ลัทธิขงจื้อ โดยเฉพาะหลักการว่าด้วยความประพฤติปฏิบัติชอบ (Li, propriety) องค์กรนี้เป็นหน่วยข่าวกรองต่างพระเนตรพระกรรณ และเป็นหน่วยเสนาธิการส่วนพระองค์ สามารถกราบบังคมทูลแนะนำข้าราชการ และมีสิทธิเสรีภาพเต็มที่ในการวิพากษ์วิจารณ์และโจมตีข้าราชการและราชการได้ ผู้ตรวจราชการมีหน้าที่เหมือนตำรวจตรวจตราสอดส่องระบบราชการมิให้ข้าราชการทุจริตคิดมิชอบและประพฤติมิชอบในวงราชการ โดยตรวจตราทั้งความประพฤติส่วนบุคคลและการปฏิบัติราชการ ผู้ตรวจราชการมีสิทธิตรวจราชการได้ทุกแห่งทุกมุมในแผ่นดิน อำนาจยิ่งใหญ่ที่สุดของผู้ตรวจราชการคือ อำนาจในการพิจารณาฟ้องร้องข้าราชการถึงขั้นไล่ออกจากตำแหน่ง (Impeachment) และอำนาจในการกราบบังคมทูลแนะนำคัดค้าน ท้วงติง หรือเพ็ดทูล แม้ผู้ตรวจราชการจะไม่มีอำนาจในการตรากฎหมายบริหารหรือยกเลิกหรือแก้ไขกฎหมายก็ตาม ในอดีตผู้ตรวจราชการยังมีสิทธิเสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์ถึงขนาดตำหนิติเตียนจักรพรรดิได้ ระบบตรวจราชการจึงเป็นเครื่องตรวจสอบให้ผู้ปกครองต้องปกครองแผ่นดินโดยธรรมเท่านั้น และเป็นสัญลักษณ์ว่าอำนาจการปกครองมิได้มีความเด็ดขาดล้นพ้นจนเป็นภัยแก่ราษฎร แต่ในทางปฏิบัติ ผู้ตรวจราชการคือข้าราชการชั้นสูง จึงมีอำนาจอิทธิพลครอบงำข้าราชการและมีอิทธิพลต่อการกำหนดวินิจฉัยนโยบายของรัฐ เพราะมีอำนาจหน้าที่ตรวจสอบการบริหารตามนโยบายของรัฐ

เมื่อองค์กรตรวจราชการยื่นยงมาถึงสมัยราชวงศ์ซิง อำนาจของผู้ตรวจราชการได้เสื่อมถอย ราชวงศ์แต่งตั้งประธานและรองประธานองค์กรตรวจราชการเป็นข้าราชการชาวแมนจูและชาวจีนเป็นตำแหน่งคู่ซ้าย-ขวาทุกตำแหน่ง กระทรวงทั้ง 6 มีผู้ตรวจราชการ 24 คน พื้นที่ในปริมณฑลเมืองหลวงมีผู้ตรวจราชการ 10 คน มณฑลมีผู้ตรวจราชการ 56 คน ตรวจราชการตามพื้นที่ตรวจเยี่ยม (Circuits) 15 แห่ง²² ในอดีต ผู้ตรวจราชการเป็นผู้ที่ขี้นตายปลายเป็นเสมือนผู้ลิขิตชะตากรรมของข้าราชการ สามารถเรียกทรัพย์สินเงินทองเพื่อปกปิดมิให้รายงานได้ องค์กรตรวจ

ราชการจึงกลายเป็นหน่วยงานทรงอำนาจอิทธิพลมากและตกเป็นเครื่องมือใช้ข่มขู่รีดทรัพย์สินจากข้าราชการผู้ตกเป็นเหยื่อ ราชวงศ์ชิงถือว่ากลไกนี้ยังมีคุณประโยชน์แต่ต้องลดอำนาจลง โดยเฉพาะอำนาจในการวิพากษ์องค์จักรพรรดิ จักรพรรดิคังสีได้ทรงเพิกถอนอภิสิทธิ์และบทบาทหน้าที่ขององค์การตรวจราชการไปที่ละเล็กทีละน้อย รัชกาลต่อมา ผู้ตรวจราชการเสื่อมเสียอำนาจวาสนายศถาบรรดาศักดิ์และเกียรติยศชื่อเสียงลงมาก เพราะถูกลดอำนาจหน้าที่ลงไปมาก ตำแหน่งยังคงมีอยู่ แต่ไร้อำนาจหน้าที่และต้องสงบปากสงบคำไม่วิจารณ์หรือโจมตีราชการงานเมือง อำนาจหน้าที่ของผู้ตรวจราชการตกไปอยู่ในมือของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ผู้ทำหน้าที่รายงานลับต่อจักรพรรดิโดยตรง

9. ระบบราชการส่วนพระองค์ หรือระบบราชการฝ่ายใน

การปกครองในสมัยชิงเป็นการปกครองระบอบจักรพรรดิราชย์ที่อำนาจอธิปไตยในทางปฏิบัติอยู่ที่องค์จักรพรรดิ โดยมีระบบราชการเป็นพื้นฐานแห่งอำนาจและอยู่ในการบังคับบัญชาของจักรพรรดิ ถึงกระนั้น จักรพรรดิก็ยังทรงพระราชวิตกว่า ระบบราชการอาจล่วงล้ำก้ำเกินพระราชอำนาจได้ จึงโปรดให้มีระบบราชการส่วนพระองค์ (Personal bureaucracy) เป็นระบบราชการฝ่ายใน เพื่อตรวจสอบราชการทั้งหมด ความคิดริเริ่มนั้นมีที่มาจากประเพณีจีนดั้งเดิมที่มีราชการฝ่ายในพระราชสำนักและราชการฝ่ายหน้า แต่ราชวงศ์ชิงได้ทำให้เส้นแบ่งเขตฝ่ายหน้าฝ่ายในแทบจะไม่มีปรากฏเลยทีเดียว ผู้ที่รับราชการฝ่ายในชั้นสูงเป็นข้าราชการพลเรือนและทหารในคราวเดียวกันด้วย หรือเคยรับราชการมาก่อน จักรพรรดิทรงเป็นผู้ปกครองบังคับบัญชาระบบราชการทั้งหมดโดยผ่านระบบราชการส่วนพระองค์ซึ่งมีองค์กรที่สำคัญดังนี้

9.1 คณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Grand Council)

จัดตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1729 มีอำนาจหน้าที่เดิมเป็นที่ปรึกษาราชการทหาร (Military Council หรือ Military Strategy office, Chün-chi-ch'u) เป็นผู้กำหนดยุทธศาสตร์ปราบปรามชนชาติมองโกลเผ่าโอโลด (Oïöd) ในภาคตะวันตกเฉียงเหนือใน ค.ศ.1729 เดิมที่ปรึกษาราชการแผ่นดินมีเพียง 3 คน ทำหน้าที่ในเขตพระราชฐานเพื่อความสะดวกรวดเร็วในการเข้าเฝ้าเป็นการส่วนพระองค์ปิดลับ ต่อมาเมื่อประมาณ 3-10 คน กิ่งหนึ่งเป็นชาวแมนจู ที่ปรึกษามีฐานะแตกต่างกันตามชาติตระกูล เดิมมีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการทหารและร่างพระราชบัญญัติ ทุกคนต้องกราบบังคมทูลความเห็นเป็นรายบุคคล มิได้กระทำในนามของหมู่คณะ ต่อมา คณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดินได้พัฒนาเต็มที่ขึ้นทำหน้าที่แทนราชเลขาธิการ และมีหน้าที่เพิ่มเติมมากขึ้นคือหน้าที่ร่างพระราชวินิจฉัยและพระราชกำหนด กราบบังคมทูลความเห็นเรื่องการกำหนดวินิจฉัยนโยบายแผ่นดินและการแต่งตั้งเลื่อนลดปลดย้ายข้าราชการ และมีหน้าที่จัดเตรียมสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการชั้นสุดท้ายหน้าที่นี้ หน้าที่ทั้งหลายของคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดินล้วนเป็นหน้าที่

บริหารส่วนกลางระดับสูงสุด คือ ระดับกำหนดวินิจฉัยการแผ่นดิน (Top decision making) กระบวนการของราชการที่สลับซับซ้อนต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ก่อนทั้งสิ้น เมื่อองค์กรณีใหญ่ ผู้ที่เป็นที่ปรึกษาล้วนเคยเป็นราชเลขาธิการมาก่อน ดำรงตำแหน่งโดยไม่มีวาระ แล้วแต่พระราชอัธยาศัย ในสมัยราชวงศ์ซิง มีที่ปรึกษาทั้งหมด 145 คน เป็นชาวแมนจู 72 คน ชาวจีน 64 คน เป็นทหารจีนในกองพลอง 3 คนและเป็นชาวมองโกล 6 คน²³ คณะที่ปรึกษาเป็นคณะบุคคลวงในปิดลับที่มีขนาดเล็กและเป็นคณะบุคคลฝ่ายใน (Inner Court) มีสำนักตั้งอยู่ในเขตพระราชฐาน พร้อมทั้งจะเข้าเฝ้าได้ทุกเวลา ที่ปรึกษาต้องเข้าเฝ้าทุกวันและตามเสด็จทุกหนแห่ง คณะที่ปรึกษามีคณะทำงานเป็นเลขาธิการ 32 คน ปฏิบัติราชการ ตลอด 24 ชั่วโมง โดยทำงานเป็นผลัด เลขาธิการล้วนเป็นคนหนุ่มที่มีความสามารถ กึ่งหนึ่งเป็นชาวแมนจู คณะที่ปรึกษามีแหล่งข้อมูลปิดลับและจัดเก็บเอกสารราชการลับ ตลอดจนบันทึกลับของข้าราชการทั้งแผ่นดิน เอกสารลับส่วนใหญ่เป็นภาษาแมนจู คณะที่ปรึกษากลายเป็นองค์กรบริหารส่วนกลางสูงสุด แต่ไม่มีอำนาจสั่งราชการแก่กระทรวงและหน่วยราชการพิเศษตลอดจนหน่วยราชการใดในมณฑล

9.2 กรมวัง (Imperial Household Department)

องค์กรณีแสดงให้เห็นถึงวิธีการอันแยบยลในการเสริมสร้างพระราชอำนาจ กรมวังเป็นองค์กรถ่วงดุลอำนาจชั้นที่มีให้ทุจริตต่อราชฎีร์บังหลวงและมักใหญ่ใฝ่สูงเป็นภัยต่อราชบัลลังก์และระบบราชการดั้งเดิม กรมวังเป็นกลไกสำคัญของราชวงศ์ที่จะควบคุม บริหารและพัฒนาทรัพยากรในแผ่นดินได้อย่างเบ็ดเสร็จ มิให้ราชการเอื้อมือไปถึงและทำให้ท้องพระคลังอุดมด้วยพระราชทรัพย์ อีกทั้งป้องกันมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดแม้จะมีอำนาจเพียงใดไม่มีหนทางสร้างความมั่งคั่งเป็นฐานอำนาจจากการครอบครองทรัพยากรในแผ่นดิน กรมวังมีหน้าที่พัฒนาทรัพยากรในแผ่นดินให้ก่อเกิดโภคทรัพย์อันอุดม เช่น การจัดสรรที่ดินหลวงให้ทหารของกองพลอง กำกับดูแลการผลิต และการจัดจำหน่ายสินค้าต้องห้ามและผูกขาด กำกับดูแลการจัดเก็บและรักษาถ้วยอากร ค่าปรับ ค่าธรรมเนียมเครื่องบรรณาการและผลประโยชน์จากการให้กู้ยืม และกำกับดูแลโรงงานหลวงและสำนักศุลกากรทั่วจักรวรรดิ ใน ค.ศ. 1653 จักรพรรดิซุนจื่อทรงยุบเลิกกรมวังและกระจายองค์กรณีออกเป็นองค์กรย่อย 13 ระดับกรม (Departments) แต่ 7 ปีต่อมา องค์กรณีเหล่านั้นถูกยุบเลิกและกรมวังกลับถูกจัดตั้งขึ้นมาใหม่ กรมวังได้จัดตั้งองค์กรย่อยมากมายในเขตเมืองหลวง

9.3 การจัดตั้งระบบติดต่อสื่อสารราชการ (Bureaucratic communication)

ตามระเบียบปฏิบัติเดิม ระบบเดินหนังสือ บันทึกหรือใบบอกประจำวัน (Routine Memorial system) มีกระบวนการทูลเกล้าฯ ถวายโดยผ่านสำนักถ่ายทอดบันทึก (Office of Transmission) ซึ่งมีอำนาจเปิดหนังสือเพื่อตรวจระเบียบการใช้ภาษาและรูปแบบบันทึกก่อนส่งต่อให้ราชเลขาธิการ ซึ่งก็ได้รับบันทึกฉบับเดียวกันนี้เช่นกันจากหน่วยราชการในนครปักกิ่งโดยตรง ราชเลขาธิการทูลเกล้าฯ ถวายใบบอกพร้อมร่างหนังสือตอบ เมื่อมีพระราชวินิจฉัยแล้ว ก็จะส่งหนังสือตอบให้ราชเลขาธิการเพื่อคัดสำเนา ก่อนส่งต่อไป

บันทึกอีกประเภทหนึ่งมาจากข้าราชการทหารและพลเรือนชั้นสูงทั่วจักรวรรดิเป็นบันทึกส่งตรงถึงสำนักบันทึก (Chancery of Memorials) เพื่อส่งต่อให้สำนักขันที (Chancery of Eunuchs) เพื่อทูลเกล้าฯ ถวาย บันทึกพิเศษนี้ปิดลับ จะเปิดผนึกออกอ่านมิได้ เป็นบันทึกถึงพระมหाराชาวงโดยตรง (Palace Memorials) เมื่อมีพระราชวินิจฉัยตอบแล้วต้องส่งให้ผู้เขียน เมื่ออ่านแล้ว ต้องส่งกลับทั้งบันทึกและหนังสือแจ้งพระราชวินิจฉัยคืนสู่เมืองหลวงดั้งเดิม

หนังสือราชการทุกประเภทใช้ภาษาจีนและภาษาแมนจู ทุกหน่วยราชการต้องมีล่ามภาษา แต่ต่อมา หนังสือราชการนิยมใช้ภาษาจีนมากกว่า ตามระบบติดต่อสื่อสารราชการดังกล่าว จักรพรรดิทรงควบคุมข้อมูลข่าวสารทั่วจักรวรรดิได้อย่างดี เมื่อจะทรงสั่งราชการ จักรพรรดิทรงว่าราชการด้วยพระองค์เอง ราชวงศ์ชิงไม่มีตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีหรือนายกรัฐมนตรีในความหมายปัจจุบันเพื่อรับสนองพระบรมราชโองการ ราชวงศ์ชิงจัดตั้งคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดินเป็นองค์การบริหารสูงสุดที่กำหนดวินัยนโยบายปกครองจักรวรรดิ โดยมีระบบราชการซึ่งเป็นฝ่ายหน้าเป็นผู้สนองนโยบาย จักรพรรดิทรงเป็นนายกรัฐมนตรีโดยปริยาย ทรงบังคับบัญชาระบบราชการโดยตรง คณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและราชเลขาธิการซึ่งเป็นระบบราชการส่วนพระองค์ทำหน้าที่ถ่ายทอดพระราชนโยบาย พระราชวินิจฉัยและพระบรมราชโองการ ตลอดจนพระราชกำหนดกฎหมายทั้งปวงสู่ระบบราชการฝ่ายหน้าเพื่อปฏิบัติ โดยไม่ต้องผ่านผู้บังคับบัญชาชั้นสูงสุดของราชการคือ อัครมหาเสนาบดี ที่จะต้องประทับตราในเอกสารหลวงดังในอดีต การติดต่อสื่อสารทางราชการระหว่างจักรพรรดิกับราชการในระยะแรก เป็นการติดต่อโดยตรงอย่างไม่เป็นทางการ ไม่ต้องผ่านสื่อกลางใด ๆ แต่ต่อมากลายเป็นระเบียบปฏิบัติโดยผ่านคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน หนังสือราชการทุกประเภทถูกนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อเรียนพระราชปฏิบัติบ้าง ขอพระราชทานพระบรมราชานุมัติบ้าง พระราชวินิจฉัยบ้าง พระราชดำริบ้าง หรือเพื่อกราบบังคมทูลทรงทราบบ้าง เป็นต้น จักรพรรดิจึงทรงควบคุมว่าราชการด้วยพระองค์เองและควบคุมข้อมูลข่าวสารทั่วทั้งแผ่นดิน แต่พระองค์เดียว ข้าราชการทั้งจักรวรรดิล้วนอยู่ใต้การกำกับดูแลของสถาบันกษัตริย์

9.4 ระบบการตรวจสอบราชการโดยการข่าว

ราชวงศ์ชิงได้จัดตั้งระบบการข่าวเป็นการภายในขึ้น ระบบนี้มีได้เป็นของราชการ หากแต่เป็นระบบส่วนพระองค์ ในระบบราชการ ทุกตำแหน่งชั้นสูงเป็นตำแหน่งคู่กันเป็นคนจีน 1 ชาวแมนจู 1 เพื่อตรวจสอบถ่วงดุลอำนาจกันเอง ผู้ดำรงตำแหน่งชั้นสูงล้วนเป็นผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท มีความจงรักภักดีโดยตรงต่อจักรพรรดิมากกว่าต่อผู้บังคับบัญชาโดยตรงของตน ผู้ใกล้ชิดส่วนใหญ่เป็นชาวแมนจูและคนจีนผู้รับใช้ราชวงศ์ตั้งแต่สมัยเป็นใหญ่ในแมนจูเรีย ดำเนินกิจการค้าให้ราชวงศ์กับพ่อค้าจีนและพ่อค้าเกาหลี เป็นผู้สร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่ราชวงศ์มาก่อน จึงเป็นบุคคลกลุ่มที่ไว้วางใจได้มากกว่าเป็นข้าช่วงใช้เก่าก่อน (Bond servants, หรือสำนวนไทยว่าข้าหลวงเดิม) สามารถปฏิบัติราชการต่างพระเนตรพระกรรณได้ดียิ่งและสามารถปฏิบัติกรวกรองเป็นบันทึกส่งตรงถึงพระมหाराชาวง (Palace memorials) บันทึกลับเหล่านี้เป็นจุดเริ่มต้นของระบบรายงานลับเป็นบันทึกเป็นการส่วนตัว (Personal-memorial system) ระบบนี้ทำหน้าที่แทนระบบผู้ตรวจราชการ (Censorial system) ซึ่งเป็นระบบเปิดเผย

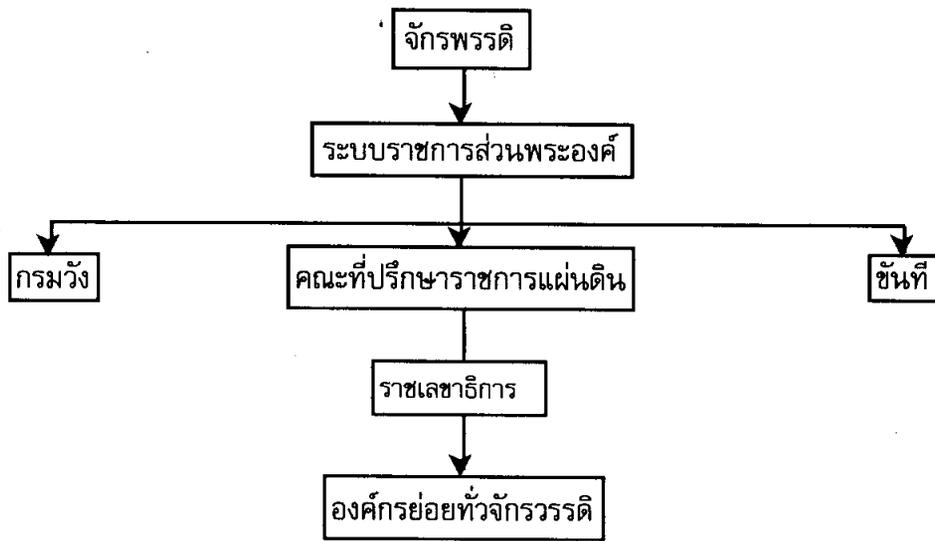
ระบบรายงานลับนี้มีผู้รายงานคือ ข้าราชการ ปฏิบัติตนต่างพระเนตรพระกรรณในการตรวจสอบข้าราชการในระบบ โดยมีพระบรมราชโองการลับให้ปฏิบัติกรงข่าวกรองและตรวจราชการเหมือนหน้าที่ของผู้ตรวจราชการ สอดส่องและกราบบังคมทูลในทางลับถึงความประพฤติมิชอบของข้าราชการและราชการที่มีการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง ข้าราชการผู้ได้รับพระบรมราชานุมัติให้เขียนบันทึกขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายส่วนใหญ่เป็นข้าราชการชั้นสูง ระบบรายงานลับนี้เป็นช่องทางพิเศษสำหรับการตรวจตราสอดส่องข้าราชการและราชการแผ่นดิน (Special "Avenue of criticism")²⁴ ถือเป็นระบบตรวจราชการ (Censorial system) แบบใหม่ที่เป็นระบบปิดลับ เปิดโอกาสให้เปิดเผยได้โดยตรง ปลอดภัยจากอิทธิพลมืดแอบแฝงใด ๆ ทั้งสิ้น บันทึกกลับนั้นจะถูกส่งตรงผ่านราชเลขาธิการและคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดินขึ้นทูลเกล้าฯถวาย ระบบรายงานลับจึงเป็นระบบข่าวกรองที่มีเครือข่ายทั่วจักรวรรดิเหมือนระบบผู้ตรวจราชการ ผู้รายงานลับได้รับอภิสิทธิ์เหมือนผู้ตรวจราชการ

ข้าราชการทั้งระบบถูกตรวจสอบกันเองโดยระบบผู้ตรวจราชการและระบบรายงานลับ บันทึกของสองระบบจะตรวจสอบเปรียบเทียบข้อเท็จจริงกันได้ ระบบรายงานลับยังเป็นระบบแลกเปลี่ยนคำสั่งการและข่าวกรองเป็นแนวดิ่ง (Vertical rule) จากจักรพรรดิผู้รายงานลับ ข้าหลวงพิเศษมีอำนาจสั่งการได้โดยไม่ต้องรับคำสั่งจากผู้ใด เพราะเป็นข้าหลวงในจักรพรรดิ ระบบรายงานลับได้ทำลายพลังอำนาจของผู้ตรวจราชการและราชเลขาธิการในการแสดงความคิดเห็นตามโบราณราชประเพณี อย่างไรก็ตาม คณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดินก็ยังสามารถแผ่ฉายอำนาจเข้าครอบงำระบบรายงานลับได้ในท้ายสุด ระบบรายงานลับได้ทำให้ข้าราชการตกเป็นเหยื่อราชภัยง่ายขึ้น เพราะไม่มีหนทางที่จะปกป้องตนเองด้วยการพิจารณาได้สวนตามกระบวนการราชการปกติ ผู้รายงานลับเองก็อาจตกเป็นเหยื่อถูกรายงานได้เช่นกัน ผู้รายงานลับคือข้าราชการทั่วจักรวรรดิ ไม่มีองค์กรแบบระบบผู้ตรวจราชการ ข้าราชการจึงขาดอำนาจต่อรองใด ๆ ทั้งสิ้น ระบบรายงานลับได้ทำลายอำนาจการตรวจสอบของระบบตรวจราชการ ท้ายสุด ไม่มีบุคคลใดคณะใดสามารถตรวจสอบพระราชอำนาจได้เลยโดยสิ้นเชิง

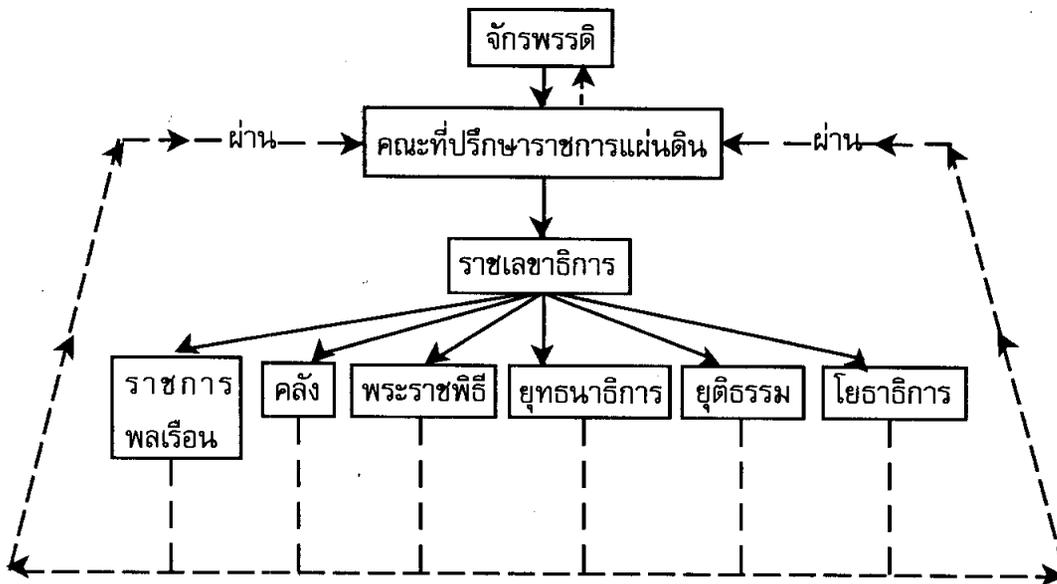
ระบบราชการส่วนพระองค์ได้เปลี่ยนโครงสร้างการปกครองเงินไปโดยปริยาย กล่าวคือ คณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดินเป็นองค์กรบริหารสูงสุดแห่งรัฐ ปฏิบัติหน้าที่แทนราชเลขาธิการ ระบบราชการพลเรือนและทหารตกอยู่ในสภาพเสมือนถูกตัดแขนตัดขาอยู่เปลี่ยวเสียขา ขาดอำนาจบริหารไปในท้ายสุด ทั้งเจ้าและขุนนางล้วนสิ้นสุดอำนาจ เมื่ออำนาจทั้งหมดไปรวมอยู่ที่จักรพรรดิ ระบบรายงานลับที่ปฏิบัติการข่าวกรองตรวจสอบราชการทั้งจักรวรรดิก็ได้ทำหน้าที่ปิดลับแทนระบบผู้ตรวจราชการ เป็นการล้มล้างโบราณราชประเพณีที่ผู้ตรวจราชการเคยมีอำนาจแสดงความคิดเห็นแม้จนถึงวิจารณ์องค์จักรพรรดิได้ ระบบราชการส่วนพระองค์ได้เสริมสร้างพระราชอำนาจให้มีความเข้มแข็งเด็ดขาดทั้งในด้านทฤษฎีและด้านปฏิบัติอย่างไม่เคยมีปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์จีน

แผนผังระเบียบบริหารราชการแห่งรัฐ

ระบบราชการส่วนพระองค์ : ฝ่ายใน

ระบบราชการส่วนกลาง : ฝ่ายหน้า

—————> สายการบังคับบัญชาแนวตั้งจากจักรพรรดิลงมา

- - - - -> ระบบรายงานลับสู่จักรพรรดิ

การปกครองสมัยราชวงศ์ซ่งมีเอกลักษณ์คือ ชาวแมนจูควบคุมพลังอำนาจทางทหารไว้แต่ฝ่ายเดียวและมีอิทธิทธิทางการเมือง ชนชั้นสูงแมนจูเป็นแกนกลางแห่งชนชั้นผู้ปกครองต่างเชื้อชาติ ราชวงศ์ซ่งเป็นราชวงศ์สุดท้ายและราชวงศ์ต่างดาวที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดในการปกครองแผ่นดินจีน สูตรลับของความสำเร็จนั้นคือ การมีนโยบายเป็นจีนอย่างเป็นระบบ (A policy of systematic sinicization) ดังปรากฏจากการแต่งตั้งตำแหน่งราชการเป็นตำแหน่งคู่ชาวแมนจู 1 จีน 1 ในการบริหารราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาค และให้คนจีนปกครองส่วนท้องถิ่น การใช้ นโยบายตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจในแวดวงราชการ และการมีระบบราชการส่วนพระองค์ ราชวงศ์ซ่งได้ฟื้นฟูธรรมเนียมการปกครองโดยตรงจากเบื้องสูงสู่เบื้องล่างเป็นแนวตั้ง (Vertical system of rule) เป็นการปกครองจากพระราชสำนัก จัดอำนาจชั้นที่ พระบรมวงศานุวงศ์และพระญาติฝ่ายจักรพรรดิและพระสนมนางใน มิให้มีอำนาจเกี่ยวข้องในราชกิจทั้งปวง และควบคุม ปัญญาชนทั้งในราชการและนอกราชการ จักรพรรดิทรงปกครองแผ่นดินด้วยพระองค์เอง ราชวงศ์ ตั้งข้อห้ามการตั้งกลุ่ม ห้ามมีข้อพิพาทเรื่องนโยบายในราชการ ซึ่งจะบั่นทอนพลังกำลังของราชการ

ราชวงศ์ซ่งถือสิทธิที่จะยึดถือหลักการว่า โดยอุดมคติ ชำราชากรทั้งปวงมีความใกล้ชิดดู เบื้องพระยุคลบาท จักรพรรดิทรงมีบทบาทยื่นพระหัตถ์เข้าข้องเกี่ยวการตัดสินใจทุกเรื่อง แทนที่จะโปรดมอบหมายให้ข้าราชการเป็นคนกลาง (Intermediate) มีอำนาจหน้าที่ตัดสินใจสั่งการแทน และปฏิบัติราชการตามนั้นตามความพึงพอใจ หลักการเช่นนี้เป็นเครื่องตรวจสอบมิให้มีการปฏิบัติ ราชการโดยมิชอบ การมีระบบราชการส่วนพระองค์ได้ทำให้จักรพรรดิทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจเด็ด ขาดเป็นล้นพ้นอย่างแท้จริง ทั้งในทางทฤษฎีและในทางปฏิบัติ สามารถตรวจสอบควบคุมระบบ ราชการได้โดยตรงจากจักรพรรดิเป็นแนวตั้งสู่เบื้องล่าง สามารถสลายพลังข้าราชการมิให้มีความ แดกแยกเป็นกลุ่ม ต้องอยู่ในระเบียบวินัย ระวังตัวกลัวราชภัย เพราะเครือข่ายข่าวกรองแผ่ไพศาล ครอบงำวงราชการไว้ ก่อเกิดความเป็นระเบียบแบบแผนของการปกครอง ไม่มีบุคคลใด คณะบุคคล ใด องค์กรใดหรือกฎหมายใดจะตรวจสอบควบคุมพระราชอำนาจไว้ได้

ตามโบราณราชประเพณี แม้องค์จักรพรรดิเองอาจจะตกเป็นที่วิจารณ์ได้อย่างชอบธรรม ผู้ตรวจราชการได้รับอิทธิทธิที่จะวิจารณ์พระราชนโยบายและพระราชวินิจฉัยได้เต็มที่ถึงขนาด วิพากษ์วิจารณ์องค์จักรพรรดิได้โดยไม่ต้องรับโทษทัณฑ์ใด ๆ ลัทธิขงจื้อได้กำหนดหลักการปกครอง โดยธรรมไว้ว่า ผู้ปกครองต้องมีความรู้ความสามารถและมีความประพฤติดีปฏิบัติชอบ สามารถ บำบัดทุกข์บำรุงสุข อีกทั้งเป็นผู้ตั้งมั่นประกอบพิธีกรรมเพื่อความ เป็นสิริมงคลแก่แผ่นดิน เคารพ ปฏิบัติตนตามขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีและคำสั่งสอนของบรรพบุรุษ ประพฤติปฏิบัติตนเป็น บุคคลตัวอย่าง น้อมรับคำวิพากษ์วิจารณ์ คำแนะนำ คำทักท้วง คำตักเตือนจากชนชั้นปัญญาชน ไม่กดขี่ข่มเหงราษฎรให้ได้ยาก เมื่อโปรดให้ข้าราชการชั้นสูงพิจารณาราชการเรื่องใด ต้องทรงวินิจฉัย

ตามคำกราบบังคมทูลแนะนำ พระราชกำหนดกฎหมายใดฉบับใดที่แม้จะโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้บังคับแล้ว ถ้าจำเป็นต้องแก้ไขหรือยกเลิก ข้าราชการพิเศษ (A special officer) จะได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้ทูลเกล้าฯ ถวายคืนพระราชกำหนดกฎหมายได้เพื่อทรงพิจารณาใหม่อีกครั้ง เมื่อการปกครองมิได้เป็นไปโดยธรรม ผู้ตรวจราชการมีสิทธิ์ทำหนังสือขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อกราบบังคมทูลทักท้วงตามเหตุผล ถ้าไร้ผล การล้มล้างราชบัลลังก์โดยกบฏและการยึดอำนาจย่อมเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ อาณาประชาราษฎร์ย่อมร้องว่า จักรพรรดิมิได้ทรงปกครองตามความเห็นชอบของสวรรค์แล้ว ฟ้าดินหรือสวรรค์ได้เพิกถอนอำนาจจากจักรพรรดิแล้วและประทานอำนาจแก่ราชวงศ์ใหม่ ดังนั้น พระราชอำนาจอันเด็ดขาดอาจไร้ความหมายได้ ถ้าจักรพรรดิมิได้ทรงประพฤติธรรม วัฏจักรทางการเมืองย่อมเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงมิได้

ในสมัยราชวงศ์ซิง ธรรมนิยมประเพณีและคตินิยมดังกล่าว เป็นเพียงอุดมคติ ควรแก่การยกย่องเชิดชู แต่ไร้ความหมายในทางปฏิบัติ จักรพรรดิทรงปกครองแผ่นดินโดยปราศจากกลไกทางการเมืองใด ๆ ที่จะควบคุมพระราชอำนาจได้

ตลอดระยะเวลาอันยาวนานหลายพันปี แผ่นดินจีนเคยคู่กันกับวัฏจักรทางการเมืองภายในโครงสร้างอันแข็งแกร่งของสังคมจีน ไม่มีปรากฏแผ่นดินเว้นว่างราชวงศ์และย่อมมีการเริ่มต้นใหม่ ความมั่นคงของราชวงศ์ปรากฏในด้านการบำรุงรักษาประโยชน์สุขของราษฎร โดยเฉพาะการชลประทาน และในด้านการปกป้องกันจักรวรรดิด้วยการบำรุงรักษากำแพงยักษ์ป้อมปราการและมิกองทหารประจำการ ระหว่างกลางศตวรรษที่ 14 ถึงศตวรรษที่ 19 มีการเปลี่ยนแปลงราชวงศ์จากราชวงศ์หมิงไปเป็นราชวงศ์ชิง ถือว่าเป็นยุคสมัยที่บ้านเมืองมีระเบียบแบบแผนและสังคมมีความมั่นคงอย่างไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์มวลมนุษยชาติ สังคมดำเนินไปอย่างราบรื่น ระบบการเมืองจีนมีความมั่นคงมาก เพราะระบบได้พัฒนามาช้านานแล้วจนมีประสิทธิภาพสูง ตั้งแต่สมัยชอง ราชการแผ่นดินมีระเบียบปฏิบัติที่เต็มไปด้วยความละเอียดถี่ถ้วน (Minutiae) การจดบันทึกข้อราชการอย่างละเอียด มีประเพณีการปฏิบัติราชการโดยการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และมีหนังสือราชการสั่งการละเอียด ทำให้การปฏิบัติราชการถูกต้องแน่นอนและมีความคงที่ การวินิจฉัยสั่งการเป็นการลับ และการตีพิมพ์เผยแพร่นโยบายและระเบียบปฏิบัติ ล้วนทำให้ระบบราชการมีความเที่ยงตรง เที่ยงธรรมและมีความยุติธรรม สถาบันการเมืองจีนมีความยั่งยืนนานและมีความสืบต่อเนื่อง เป็นเครื่องพิสูจน์ถึงความราบรื่นและการปฏิบัติราชการที่ดีของสถาบันการเมืองจีน รัฐจีนอาจจะไม่สามารถยืนยงอยู่ได้หลายพันปีเช่นนั้น ถ้าปราศจากพลังอันแข็งแกร่งและยึดหยุ่นของระบบบริหารแห่งรัฐ ความมั่นคงขององคาพยพของสถาบัน และเจตจำนงของประชาชนที่จะสนับสนุนระบบการเมืองเช่นนั้น ประชาชนมีความเชื่อถือเชื่อมั่นว่า ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินย่อมมาจากการปกครองระบอบจักรพรรดิราชาธิปไตยที่สามารถเอื้ออำนาจระเบียบแบบแผนและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ในแผ่นดิน

สังคม

สังคมจีนอาจแบ่งเป็นชนชั้นได้ง่าย โดยคำนึงถึงลักษณะสังคมเป็นพื้นฐานก่อน สังคมจีน เป็นสังคมของผู้ประกอบการเกษตร จึงถือได้ว่าเป็นสังคมเกษตร (Agrarian society) สังคมชนบท (Rural society) และเป็นสังคมของชนชั้นชาวนา (Peasant society) สังคมประเภทนี้มีผู้คนนิยม การอยู่คงที่ ไม่นิยมและหวาดเกรงความเปลี่ยนแปลง สังคมนี้เป็นสังคมที่ปิดทึบติดตามไม่ใส่ใจกับโลกภายนอก จึงเป็นสังคมปิด (Closed society) ที่ยึดมั่นในลัทธิขงจื้อ

1. ระบบครอบครัว

สังคมจีนได้พัฒนาความคิดเกี่ยวกับสังคมตามคตินิยมเม่งจื้อ รากฐานแห่งจักรวรรดิคือรัฐ รากฐานแห่งรัฐคือครอบครัวและรากฐานแห่งครอบครัวคือคน คติขงจื้อได้กำหนดหลักการว่ามนุษย์ย่อมมีความสัมพันธ์กันเป็นระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับบุคคลโดยเอกเทศ จนถึงระดับครอบครัว และระดับประเทศชาติ ตามแนวความคิดทั้งสองนั้น ครอบครัวคือหน่วยสังคมพื้นฐาน (Basic social unit) สังคมจะดีหรือเลวและเจริญขึ้นหรือตกต่ำลง ล้วนขึ้นอยู่กับครอบครัวก่อนว่าดีหรือเลว ครอบครัวคือองค์กรเบื้องต้นของสังคมที่มีหน้าที่พัฒนาบุคลิกภาพคือ ความคิดความรู้สึกและพฤติกรรมของคนจีน ครอบครัวจึงเป็นบ่อเกิดแห่งเอกลักษณ์จีนและมีบทบาทสำคัญยิ่งสำหรับสังคมและมีอิทธิพลครอบงำคนจีนตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย

ครอบครัวมีขอบเขตปริมาตรเป็นของกิจการครัวเรือน เป็นปริมาตรของการอาศัยอยู่ร่วมกัน (Coresidence) และมีกิจกรรมเกี่ยวข้องกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องกินอยู่ บุตรหลานหรือการสมรส ครอบครัวเป็นหน่วยผลิตและอุปโภคบริโภคขั้นพื้นฐาน จึงเป็นบ่อเกิดแห่งความเป็นอยู่ ความมั่นคง การศึกษาอบรม การสมาคมและความบันเทิงรื่นรมย์ ครอบครัวคือพลังความเชื่อถืออันแสดงออกโดยพิธีกรรมที่สำคัญคือ การเซ่นไหว้บรรพบุรุษ ครอบครัวมีความหมายทางการเมืองโดยอุปมาอุปไมยรัฐเสมือนครอบครัว ความสัมพันธ์ในระดับครอบครัวเป็นพื้นฐานสำหรับบทบาทหน้าที่ตามลำดับชั้นในสังคม (Hierarchical social roles) บทบาทหน้าที่ตามลำดับชั้นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งยวดสำหรับสังคมที่มีศีลธรรมจรรยา รัฐย่อมถือว่า ครอบครัวคือหน่วยสังคมพื้นฐานที่จะต้องควบคุมไว้ สมาชิกในครอบครัวอยู่ภายใต้การควบคุมของหัวหน้าครอบครัว (Patriarch) ความประพฤติในครอบครัวต้องคำนึงถึงความประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสม (Propriety) และระเบียบแบบแผน (Order) การปกครองในครอบครัวเช่นนั้นทำให้ครอบครัวจีนเป็นประหนึ่งรัฐจำลอง (Microcosm) ที่บุคคลผู้เป็นสมาชิกต้องยึดมั่นปฏิบัติตามหน้าที่และความรับผิดชอบต่อครอบครัว สังคมและรัฐ ความจงรักภักดีและความกตัญญูกตเวทิต่อบิดามารดาและครอบครัว (Filial piety)

ตลอดจนความเชื่อฟัง ล้วนเป็นหลักการพื้นฐานในการอบรมให้สมาชิกในครอบครัวมีความจงรักภักดี กตัญญูรู้คุณและเชื่อฟังต่อรัฐ

แบบอย่างการปกครองครอบครัวเป็นแบบอย่างการปกครองของรัฐ บิดาหรือหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้ครอบครองทรัพย์สินและรายได้ มีอำนาจหน้าที่เด็ดขาดในการปกครองสมาชิกครอบครัวจึงเป็นองค์การทางการเมืองพื้นฐาน กำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบต่อรัฐด้วย รัฐได้ปกครองประชาชนทุกระดับชั้นโดยใช้ครอบครัวเป็นพื้นฐานในการจัดตั้งระบบเปาเจียและระบบหลี่เจีย ซึ่งกำหนดให้ประชาชนตั้งแต่ระดับครอบครัวต้องมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อกัน (Mutual responsibility) เป็นการปกครองกันเองภายใต้การควบคุมของรัฐ อาจจะกล่าวได้ว่า เศรษฐกิจการเกษตร (Farm economy) และระบบครอบครัวเป็นรอยประทับตราเด่นชัดในประวัติศาสตร์อันยาวนานของจีน ครอบครัวและความสัมพันธ์ฉันเครือญาติ (Kinship) มีความสำคัญเหนือสิ่งอื่นใดสำหรับคนจีน ครอบครัวคือหน่วยพื้นฐานของสังคม ตัวบุคคลมิได้เป็นหน่วยพื้นฐานของสังคม ดังนั้น แม้ประชาชนคนจีนจะมีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างแออัด ยากไร้แทบจะอยู่ไม่รอด แต่ก็สามารถจะสร้างสรรค์อารยธรรมได้อย่างน่าอัศจรรย์ เพราะจีนมีสถาบันกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ ทั้งสถาบันและพฤติกรรมมีแบบอย่างสืบต่อเนื่องยาวนานมาก จีนเป็นที่มั่นอันแข็งแกร่งของระบบครอบครัว ชาวจีนได้รับทั้งพลังแข็งแกร่งและพลังเฉื่อยชาจากระบบครอบครัว

ครอบครัวจีนจะมีขนาดโตขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นสำคัญ โดยเฉลี่ยแล้วครอบครัวมีขนาดเล็ก มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว (Single family) ประกอบด้วยพ่อแม่ลูกเพียง 2 ชั่วรุ่นอายุประมาณ 4-6 คน แม้อัตราการเกิดสูงแต่อัตราตายก็สูงมากเช่นกัน ความยากจนข้นแค้นและความเป็นอยู่ที่ขาดสุขอนามัยพร้อมที่จะมีโรคภัยไข้เจ็บ ล้วนเป็นปัจจัยทำให้ถึงจะมีลูกมาก ก็ตายมาก เหลือรอดเพียง 1-2 คนเท่านั้น อีกทั้งที่ดินขนาดเล็กและฐานะยากจนส่งเสริมให้มีการตั้งครอบครัวเดี่ยวยากมาก และไม่ส่งเสริมให้ขยายเป็นหลายครัวเรือนเป็นครอบครัวขยาย (Extended family) การอยู่รวมกันหลายคนหลายครัวเรือนเป็นไปได้โดยธรรมชาติวิสัย แม้คติขงจื้อจะถือหลักการหนึ่งว่า ครอบครัวที่ดีคือครอบครัวที่ไม่มีการแตกแยก ชนทุกรุ่น 5 รุ่นคือ รุ่นปู่ รุ่นบิดา รุ่นลูก รุ่นหลาน และรุ่นเหลนทุกวัยอยู่รวมกันในครอบครัว ครอบครัวในอุดมคตินี้คือ ครอบครัวขยาย หลักการนั้นสะท้อนความคิดเรื่องความมั่นคงร่วมกัน (Collective security) ในชีวิตและทรัพย์สิน ความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของครอบครัวขยายเป็นเครื่องแสดงถึงความสามารถของหัวหน้าครอบครัวในการปกครองผู้คนในครอบครัว ถือเป็นเกียรติอันสูงยิ่งในสังคม

ในสภาพความเป็นจริง ครอบครัวขยายคือครอบครัวของชนชั้นปกครองผู้มีอำนาจ อิทธิพลและอำนาจเงินตราพร้อมผู้คนเท่านั้น ครอบครัวขยายมีโครงสร้างของครอบครัวสลับซับซ้อนเป็นหลายครอบครัวอยู่รวมกันในบริเวณเดียวกัน ผู้คนในครอบครัวมีมากเป็นเครื่องแสดง

บุญญาบารมีของท่านเจ้าของ เสมือนฝูงนกอาศัยร่มไม้ใหญ่ ในครอบครัวใหญ่เท่านั้นที่จะมีภรรยาหลายคนและมีบุตรหลานมาก ครอบครัวขยายอบรมบุตรหลานให้มีการศึกษาเพื่อเป็นข้าราชการ “เจ้าคนนายคน” ครอบครัวขยายจึงเป็นครอบครัวที่มีความร่วมมือทางการเมืองและเศรษฐกิจ โดยอำนาจส่วนใหญ่อยู่ในมือของสมาชิกสำคัญในครอบครัว ครอบครัวขยายคือครอบครัวของตระกูลชนชั้นสูงและผู้มั่งคั่ง แต่ครอบครัวขยายมักไม่สามารถที่จะดำรงความเป็นเอกภาพไว้ได้เมื่อหัวหน้าครอบครัวตาย เพราะประเพณีจีนนิยมแบ่งทรัพย์สินมรดกเท่ากันแก่ทุกรุ่นอายุ ไม่ถึง 3 ชั่วคน ครอบครัวขยายก็จะเกิดการแตกแยกครอบครัวออกไป ทั้งครอบครัวขยายและครอบครัวเดียวมีการแยกครอบครัวออกไปก่อนหรือหลังบิดามารดาเสียชีวิต โดยมีบรรพบุรุษต้นตระกูลเดียวกัน ครอบครัวทั้งหลายที่มีเชื้อสายจากต้นตระกูลเดียวกันนี้เองที่เรียกว่าแซ่หรือโคตรตระกูล (Clan) หมู่บ้านส่วนใหญ่มีหลายแซ่ มีบ้างบางกรณี ส่วนใหญ่เกิดในภาคใต้ที่ทั้งหมู่บ้าน ตำบลและเมืองมีคนแซ่เดียวกันเท่านั้น ความเป็นญาติพี่น้องทางสายบิดาและมารดา (Kinship) ปรากฏภายใน 5 รุ่นอายุคือ จากทวดถึงปู่ย่าตายาย ถึงบิดามารดา สู่บุตร หลาน (และเหลน) ระบบเครือญาติแบบจีนมักนับญาติทางสายบิดา (Patrilineal) บุตรีที่แต่งงานแล้วถือเป็นคนนอกเพราะถือแซ่ของสามี ระบบเครือญาติรักษากฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ต่อกันตามเพศและวัย มีความผูกพันต่อกันในด้านความเคารพนับถือและความรับผิดชอบต่อกัน ผู้ใหญ่ที่มีฐานะดีต้องเกื้อกูลญาติพี่น้องที่มีฐานะต่ำกว่ายากจนกว่า โครงสร้างของสิทธิพิเศษในระบบเครือญาติปรากฏชัดในหน้าที่ไว้ทุกข์ว่า ใช้เครื่องแต่งกายสีใดแบบใดและไว้ทุกข์มากน้อยยาวนานเพียงใดและมีชดคันการแสดงความเคารพต่อผู้อยู่และผู้ตายอย่างไร ตลอดจนพิธีกรรมมีความสลับซับซ้อนมากเพียงใดนานเพียงใด

ความสัมพันธ์ฉันเครือญาติ (Kinship relation) ครอบงำกระบวนการประกอบอาชีพ เพราะสมาชิกประกอบอาชีพร่วมกัน เป็นอาชีพหรือกิจการของครอบครัว (Family business) ที่ขึ้นชื่ออาทิ เครือข่ายจักรวรรดิการค้าของหูโจว (Hui Chou) และพ่อค้ามณฑลชานซี (Shansi) การประกอบอาชีพล้วนดำเนินไปราบรื่นโดยอาศัยความสัมพันธ์เป็นการส่วนตัว ความเป็นญาติพี่น้องเป็นคุณสมบัติแรกสุดในการพิจารณารับบุคคลเข้าทำงาน เพราะความเป็นญาติพี่น้องทำให้มีความไว้วางใจเป็นเบื้องต้น มีความรอบรู้ไปถึง “หัวนอนปลายเท้า” ดีกว่ารับบุคคลภายนอก คนจีนจึงต้องผูกพันกันโดยสายโลหิต เสมือนเป็นเอกลักษณ์หรือใบบอกทางแก่ผู้นั้นในการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจสังคมและการเมือง ครอบครัวและความเป็นญาติพี่น้องเอื้ออำนวยกรรมวิธีที่จะถ่วงดุลอำนาจรัฐ ความเป็นญาติพี่น้อง โดยหลักการแล้ว มิได้เป็นพื้นฐานของวิถีชีวิตเศรษฐกิจ ความเป็นญาติพี่น้องผูกพันประชากรเป็นจำนวนมากในสังคมจีนและมีผลใหญ่หลวงต่อความประพฤติทางการเมือง เศรษฐกิจและทางความเชื่อถือของประชาชนด้วย สังคมจีนถือว่าญาติพี่น้องมีความหมายสำคัญต่อครอบครัวมาก

ความสัมพันธ์ในครอบครัวได้ใช้เพศและวัยเป็นเกณฑ์ ความมีอาวุโสสำคัญกว่าความอ่อนเยาว์ ความเป็นชายครอบงำความเป็นหญิง ความสัมพันธ์ตามเชื้อสายชายเหนือกว่าความเป็นญาติพี่น้องตามเชื้อสายหญิง ความสัมพันธ์ในครอบครัวมีระบบความสัมพันธ์ฉันทเครือญาติ (System of kinship relation) อย่างถูกต้องมีระเบียบแบบแผน ทุกคนต้องมีความสัมพันธ์ตามระบบนั้นซึ่งกำหนดสิทธิและหน้าที่รับผิดชอบต่อกันตามสถานภาพส่วนบุคคล (Status) ความสัมพันธ์แบบนี้ทำให้สังคมจีนมีลักษณะเป็นสังคมที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน (Depending society) ระบบสถานภาพทำให้ทุกคนรู้ได้โดยอัตโนมัติว่า ตนเองมีสถานภาพใดในครอบครัวและสังคม บุคคลนั้นจะมีความมั่นคงทราบเท่าที่เขาได้แสดงบทบาทตามสถานภาพ หน้าที่ซึ่งจืดได้กำหนด มนุษย์สัมพันธ์มี 5 ระดับคือ ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน บิดากับบุตร สามีกับภรรยา พี่กับน้อง และมิตรสหายกับมิตรสหาย ความรักความผูกพันตามคติขงจื้อเป็นความรักและผูกพันต่อกันอย่างลดหลั่นตามลำดับชั้นของสถานภาพ (Graded love) เช่น ความรักต่อบิดาสำคัญกว่าความรักต่อภรรยา เป็นต้น สถานภาพภายในครอบครัวถูกกำหนดขึ้นตามความผูกพันต่อกันสามประการคือ ความผูกพันที่ประชาชนต้องซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อผู้ปกครอง ความผูกพันที่บุตรต้องจงรักภักดี กตัญญูและเชื่อฟังบิดามารดา และความผูกพันที่ภรรยาต้องมีความบริสุทธิ์ผุดผ่องสำหรับสามี

ความสัมพันธ์ในระบบครอบครัวไม่เสมอภาคและมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูง เปรียบประดุจนิ้วมือทั้ง 5 มีความสั้นยาวไม่เท่ากัน ความสัมพันธ์ฉันทพี่น้องมีความสำคัญกว่าความสัมพันธ์ฉันทสามีภรรยา ความสัมพันธ์ระหว่างบุตรธิดากับมารดาไม่ถือว่าสำคัญเทียบเท่าความสัมพันธ์กับบิดา ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยาอย่างใกล้ชิดก็ถือว่าเป็นเรื่องต้องห้าม คติขงจื้อมีความเห็นว่าหญิงมักเป็นต้นเหตุนำมาซึ่งความไม่มั่นคงของครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ตามความสัมพันธ์ลักษณะเช่นนั้น ความรักความผูกพันถูกเก็บกดไว้มิให้แสดงออกอย่างเปิดเผย ไม่ว่าจะเป็นสามีภรรยา บิดามารดากับบุตรธิดา หรือระหว่างญาติพี่น้องกันเอง การแสดงอารมณ์ความรู้สึกความปรารถนาอย่างจริงใจถือว่าเป็นความประพฤติกที่ไม่ถูกต้องเหมาะสม ระบบศีลธรรมจรรยาที่มีแนวโน้มที่จะกำหนดให้ครอบครัวเป็นศูนย์กลางพิเศษโดยเฉพาะ ระบบเช่นนี้มีได้มีลักษณะเป็นสากลนิยมเกี่ยวข้องกับพระผู้เป็นเจ้าหรือรัฐเป็นศูนย์กลางแบบโลกตะวันตก จีนในโลกยุคเก่ามีความเป็นปึกแผ่นแน่นหนาเพราะประชาชนมีความผูกพันจงรักภักดีต่อครอบครัว และชนชั้นปกครองในท้องถิ่นมีความรู้สูงและมีประสบการณ์แบบเดียวกัน ไม่ว่าราชวงศ์จะรุ่งเรืองหรือตกต่ำ ย่อมไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อลักษณะทั้งสองดังกล่าวแต่อย่างใด

ระบบครอบครัวเป็นระบบที่มีการปกครองเป็นลำดับชั้น (Hierarchy) ตามสถานภาพส่วนบุคคล และมีการใช้อำนาจหน้าที่ (Authority) สถานภาพขึ้นอยู่กับฐานะในครอบครัวว่าเป็นฐานะโดยกำเนิดหรือโดยการสมรส อำนาจหน้าที่ปรากฏลงไปตามรุ่นต่าง ๆ และภายในรุ่นนั้น ๆ อำนาจ

หน้าที่มากขึ้นตามเพศและวัย ผู้อาวุโสเป็นปชชนียบุคคลเพราะถือว่าเป็นผู้ทรงภูมิปัญญามากด้วย ประสบการณ์ ในความสัมพันธ์ในครอบครัวนั้น โดยศีลธรรมจรรยาแล้ว อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่เป็นเครื่องยืนยันให้ความมั่นคงและปกป้องผู้อ่อนแอหรือผู้น้อย ผู้ใหญ่โดยเฉพาะ หัวหน้าครอบครัวซึ่งเป็นบิดามีหน้าที่ปกป้องรักษาเลี้ยงดูอบรมสมาชิกในครอบครัวให้อยู่ดีมีสุขและเป็นคนดีมีศีลธรรม ปกป้องทั้งชีวิตและทรัพย์สิน จัดหาคุ้มครองและมอบทรัพย์สินให้ในกาลอันควร หัวหน้าครอบครัวมีอำนาจหน้าที่ปกครองครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุข อำนาจหน้าที่นั้นเด็ดขาดเหนือสมาชิก ชายมีอำนาจเหนือหญิง ผู้อาวุโสมีอำนาจเหนือผู้เยาว์ สมาชิกในครอบครัวมีหน้าที่เคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตามหัวหน้าและผู้ใหญ่โดยปราศจากการโต้แย้งใด ๆ สมาชิกต้องจงรักภักดี และมีความกตัญญูรู้คุณต่อครอบครัวและวงศ์ตระกูลเหนือสิ่งอื่นใด โดยอำนาจหน้าที่นั่นเองที่ทำให้ทุกครอบครัวต้องมีผู้สืบสกุลเป็นหัวหน้าสืบทอดอำนาจต่อไป อาจจะกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ในครอบครัวถือหลักอาวุโส การใช้อำนาจเด็ดขาดของหัวหน้าและการสืบทอดอำนาจในวงศ์ตระกูลไปตามสายเพศชาย สายสัมพันธ์เช่นนั้นครอบงำทุกหมู่เหล่าและทุกระดับในครอบครัว สมาชิกยอมรับความสัมพันธ์เช่นนั้นโดยถือว่าเป็นการกระทำร่วมกันเพื่อความมั่นคงร่วมกัน (Collective Security) ในชีวิตและทรัพย์สิน

ในระบบครอบครัว ชายคือผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองครอบครัวและเป็นผู้สืบวงศ์สกุล ถ้าไม่มีบุตรชาย ครอบครัวนั้นต้องขอบุตรจากญาติพี่น้องมาเป็นบุตรบุญธรรมเพื่อสืบวงศ์สกุลและเป็นผู้ถือกระถางธูปนำศพของบิดามารดาในพิธีฝังศพ ในระบบครอบครัวอีกเช่นกันที่มีระบบอาวุโส ผู้น้อยต้องเคารพเชื่อฟังอยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่ ผู้อาวุโสจะได้รับความยกย่องมีอำนาจอภิสิทธิ์เหนือผู้เยาว์ แม้ล่วงลับไปแล้ว ครอบครัวก็ต้องประกอบพิธีเช่นไหว้ตามฤดูกาล การเซ่นไหว้บรรพบุรุษถือเป็นสัญลักษณ์แห่งความอาวุโส ความอาวุโสยังปรากฏอิทธิพลในการลิขิตชีวิตของบุคคลในครอบครัวมาก ที่สำคัญคือ การสมรส ครอบครัวเป็นผู้กำหนดคุ้มครอง โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่ครอบครัวพึงได้รับมากกว่าจะคำนึงถึงความสุขของคู่ครอง

การแต่งงานมีข้อห้ามเฉพาะกรณีที่แต่งงานร่วมสกุลเดียวกันหรือร่วมโคตรตระกูลเดียวกัน บิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่คือผู้มีอำนาจเต็มในการที่จะให้บุตรหลานแต่งงาน ในสังคมเดียวกัน ประชาชนแต่งงานเมื่อยังอยู่ในวัยเยาว์ คู่ครองอาจมาจากการซื้อตัวล่วงหน้า อาจมาจากคำแนะนำของพ่อสื่อแม่สื่อ และในบางกรณี คู่ครองแต่งกับคู่ของตนที่วายชนม์ไปแล้ว เป็นการวิวาททางวิญญาณ หญิงที่ได้หมั้นหมายแล้วจะเปลี่ยนคู่ครองมิได้ ถ้าคู่ครองของตนเสียชีวิตก่อนเข้าเรือนหอ การสมรสโดยมิได้รู้จักเห็นมาก่อนเช่นนั้น เป็นการสมรสแบบคลุมถุงชน หญิงชายไม่มีสิทธิ์เลือกคู่ครองของตน ต้องสยบยอมตามค้ำบังการของครอบครัว ถ้าภรรยาไม่สามารถมีบุตร สามีมียุติธรรม ภรรยาใหม่ได้จนกว่าจะมีบุตรสืบวงศ์สกุล สามีภรรยาจะหย่าขาดจากกันมิได้แม้จะมีทรศนะไม่ตรงกันเพียงใดก็ตาม

สายสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดาแสดงลักษณะการใช้อำนาจเด็ดขาด ทว่า เยี่ยมล้นไปด้วยความเมตตากรุณาต่อบุตรธิดา มารดามีหน้าที่เลี้ยงดูบุตรธิดา บิดามีหน้าที่สั่งสอนอบรมให้บุตรธิดามีคุณธรรม อดทนและอดกลั้น สามารถควบคุมตนเองได้และไม่มักมากในกามคุณ ที่สำคัญคือ การอบรมให้เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ บุตรธิดาไม่มีสิทธิ์เลือกทางชีวิตของตนเอง ทุกอย่างต้องแล้วแต่ผู้ใหญ่ทั้งสิ้น แม้บิดามารดาจะมีความเห็นมโหดทารุณกรรมต่อบุตรหลานเพียงใด ก็ไม่มีเจ้าหน้าที่บ้านเมืองผู้ใดจะยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือได้ แม้แต่กฎหมายบ้านเมืองและจารีตประเพณีก็มอบหมายให้ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวมีอำนาจสิทธิ์ขาดในครอบครัว การอบรมบุตรหลานเป็นการฝึกฝนอบรมให้สามารถเข้าสู่สังคมได้และยอมรับแบบอย่างสถาบันเดียวกันที่ปรากฏในสถาบันอื่นของสังคม รวมทั้งการปกครองตามลำดับชั้นของระบบการปกครอง จีนจึงได้ชื่อว่าเป็นรัฐครอบครัว (Familistic state)

ในระบบครอบครัวเช่นนั้น หญิงมีฐานะต่ำกว่าบุรุษ เมื่อเยาว์ ต้องเคารพเชื่อฟังบิดามารดา เมื่อมีครอบครัว ก็ต้องเคารพเชื่อฟังสามี เมื่อแก่เฒ่าต้องพึ่งพาบุตร ถ้าเป็นม่าย หญิงนั้นไม่ควรสมรสใหม่ ในขณะที่พ่อม่ายสามารถสมรสใหม่ได้ บทบาทของหญิงจะทรงอิทธิพลเฉพาะเมื่อเป็นแม่สามีเท่านั้น ความตึงเครียดและความขัดแย้งในความสัมพันธ์ระหว่างแม่สามีและญาติพี่น้องฝ่ายสามีกับบุตรสะใภ้เป็นเรื่องปกติในครอบครัวจีน หญิงไม่มีความเป็นอิสระอย่างแท้จริงในชีวิตและต้องเผชิญกับปัญหาความสัมพันธ์ในครอบครัวสามีโดยมีทางออกน้อยมาก ทางออกที่ควรจะมีคือกลับไปสู่อ้อมอกบิดามารดานั้น เป็นทางออกที่ปิดตายนับตั้งแต่ก้าวเท้าออกจากครอบครัวไปสู่ชีวิตสมรส ความตึงเครียดและความอดทนอดกลั้น (Passivity) ท้ายสุดมักทำให้หญิงที่สุดจะทนทานต้องตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยการกระทำอัตวินิบาตกรรม เช่น ผูกคอตาย กระโดดน้ำตาย เป็นส่วนใหญ่ โศกนาฏกรรมเยี่ยงนี้เป็นเรื่องภายในครอบครัว ไม่ถือว่าเป็นเรื่องเสื่อมเสียวงศ์ตระกูล เพราะถือว่าผู้ตัดสินใจเช่นนั้นคือผู้ฉลาดเฉลียวไม่สามารถอยู่ร่วมกับสังคมตัวเอง

หญิงต้องรักษานวลสงวนตัว หัวอ่อนอยู่ในโอวาท ในระบบครอบครัว หญิงไม่มีสิทธิ์ครอบครองทรัพย์สินและเสวยสุขจากความมั่งคั่งที่ทำมาหาได้โดยอิสระ สัญลักษณ์แห่งเพศที่อ่อนแอและสยบยอมต่อบุรุษคือ ประเพณีมัดเท้าสตรีตระกูลสูงให้เหลือขนาด 3 นิ้ว ในรูปของบงกชมาศ (Golden lily) ดูอบบางน่าทะนุถนอมทว่าเราใจบุรุษให้ระทึกในอารมณ์ สตรีจีนส่วนใหญ่แม้แต่สตรีชั้นสูงไม่รู้หนังสือและการมัดเท้าจนเคลื่อนไหวไปมาเชื่องช้า เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สตรีหมดหนทางที่จะมีความรู้เท่าทันสังคมและไม่สามารถหลีกเลี่ยงหนีไป ณ แห่งหนใดได้โดยง่าย อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมจีนแห่งยุคสมัยนั้น บทบาทสตรีดังกล่าวถือเป็นความปกติธรรมดา

ตามคติหยิน-หยาง พลังหยินและพลังหยางมีปฏิกริยาต่อกันจนก่อให้เกิดโลกขึ้น หญิงเปรียบเสมือนพลังอ่อนนุ่มตกลอยในความครอบงำของพลังที่แข็งแกร่งเป็นธรรมดา ไม่ถือเป็นความ

อยู่ดีธรรมและความไม่เสมอภาคตามคติสากลนิยมปัจจุบันที่ว่ามนุษย์มีความเสมอภาคกัน หนึ่ง แม้
บุรุษทรงอำนาจอิทธิพลสูงสุดในครอบครัว แต่ถ้าหญิงมีความชาญฉลาดตามวิสัยย่อมสามารถจะมี
อำนาจอิทธิพลอยู่เบื้องหลังบุรุษ หรือในบางครอบครัว หญิงก็อาจมีบทบาททรงอำนาจเหนือบุรุษได้
ทั้งนี้ย่อมไม่มีข้อยกเว้นแม้แต่ราชตระกูลและพระราชวงศ์ อันเป็นเหตุให้สังคมจีนมีความระแวด
ระวังกริ่งเกรงบทบาทสตรีมากมาแต่โบราณกาล

ความสัมพันธ์ในครอบครัวมักมีปัญหาเรื่องทรัพย์สินเกี่ยวข้อง เพราะประเพณีเงินแบ่ง
ทรัพย์สินรดกเท่ากันแก่บุตร บุตรคนโตมีหน้าที่เป็นผู้นำสกุลและเป็นประธานในการประกอบ
พิธีกรรมตามฤดูกาล ประเพณีแบ่งทรัพย์สินรดกเช่นนั้นทำให้การถือครองที่ดินของครอบครัวไม่มั่นคง
เจ้าที่ดินไม่มีอำนาจเต็มเท่าที่ควร ครอบครัวไม่มีฐานะมั่นคงเป็นภัยต่อรัฐและสังคม เพราะการแบ่ง
เท่ากันเป็นการตรวจสอบมิให้มีการสร้างสมเงินทองจนมีอำนาจอิทธิพลเป็นอันตรายต่อสังคมใน
ระยะยาวนาน ครอบครัวจีนทั่วไปจึงมีโอกาสน้อยมากที่จะเปลี่ยนแปลงฐานะในสังคม ครอบครัว
ชาวนาก็ไม่มีหนทางเปลี่ยนฐานะเช่นกัน เพราะมีประเพณีแบ่งทรัพย์สินรดกเท่ากัน

การใช้อำนาจในระบบครอบครัวเป็นพื้นฐานสำหรับการใช้อำนาจหน้าที่และกำหนด
ระเบียบแบบแผนสังคม ในวิถีชีวิตการเมืองและวิถีชีวิตภายในครอบครัว ผู้ปกครองบ้านเมืองและ
ข้าราชการเปรียบเสมือนบิดาปกครองประชาชนเสมือนบุตร เจ้าหน้าที่ของรัฐในท้องถิ่นมักถือตน
“ดุจบิดามารดาเปรียบได้” ของประชาชน ความสัมพันธ์ฉันพี่น้องก็ได้ถูกนำไปใช้เป็นการสัมพันธ์
ในสมาคมลับและสมาคมพ่อค้า ครอบครัวและสังคมจึงล้วนถูกรวมตัวจัดตั้งขึ้นตามจริยธรรม
แบบเดียวกัน การใช้อำนาจในระบบครอบครัวและวิถีการเมืองการปกครองเป็นไปโดยอิสระและ
ชอบธรรม ปราศจากพลังสังคมอื่นใดแทรกแซงหรือแข่งขันได้ แม้แต่กฎหมายก็ไม่มีอำนาจขวางกั้น
สังคมจีนเป็นสังคมที่ไม่ยินยอมให้ศาสนามีอำนาจ พลังของศาสนจักรไม่มีปรากฏที่จะตรวจสอบทั้ง
ครอบครัวและการปกครอง ทั้งหัวหน้าครอบครัวและผู้ปกครองสามารถใช้อำนาจเด็ดขาดโดยอ้าง
ความชอบธรรมจากกฎศีลธรรมจรรยา

คติขงจื้อกำกับศีลธรรมจรรยาสำหรับครอบครัวไว้ว่า คุณธรรมยอดเยี่ยมได้แก่ ความจงรัก
ภักดีและกตัญญูกตเวทิตาต่อครอบครัวและวงศ์ตระกูล ความเป็นปึกแผ่นของความสัมพันธ์ฉันพี่น้อง
และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างประสานเป็นหนึ่ง (Harmony) ภายในครอบครัว คุณธรรม
สามประการนั้นสะท้อนทรรศนะทางการเมืองเช่นกันที่ถือว่า หน่วยสังคมใหญ่ที่สุดในรัฐต้องมี
หน้าที่รับผิดชอบต่อกันเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนเองและประโยชน์ของรัฐ คติขงจื้อเน้นหนัก
ครอบครัวที่มีโครงสร้างสลับซับซ้อนและการให้ผู้ปกครองมีอำนาจโดยนิตินัย เพื่อป้องกันมิให้
ครอบครัวแตกแยก คติเช่นนั้นแสดงชัดเจนว่า รัฐได้มอบหมายอำนาจหน้าที่ให้แก่ครอบครัวซึ่งเป็น
หน่วยธรรมชาติให้เป็นผู้แทนรัฐในการปกครองประชาชน

ความสัมพันธ์ในครอบครัวที่ถือบุรุษเป็นใหญ่ นั้นเป็นจริงเฉพาะในครอบครัวขยายเท่านั้น ในครอบครัวเดี่ยวที่ยากจน สมาชิกเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกัน ไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นต่าง ๆ เพราะมีเพียงรุ่นบิดามารดาและรุ่นบุตรเท่านั้น ทุกคนเป็นตัวของตัวเอง บิดาไม่มีอำนาจเด็ดขาด ครอบครัวเดี่ยวต้องหาเลี้ยงชีพด้วยความยากไร้ปากกัดตีนถีบเพื่อความอยู่รอด ระบบครอบครัวไม่มีอิทธิพลครอบงำบุคคล ครอบครัวเดี่ยวมิได้เป็นไปตามแบบคตินิยมขงชื่อ เพราะชาติปัจจัยสำคัญที่จะทำให้สมาชิกพึ่งพา คือ ทรัพย์สินเงินทอง อันเป็นบ่อเกิดแห่งความเคารพยำเกรงอันพึงมีต่อผู้มีพระคุณ ชีวิตสมรสของคนจีนทั่วไปมิได้สยบต่อวิถีทางชีวิตครอบครัวอย่างเคร่งครัดนัก วิถีชีวิตในครอบครัวจีนจึงมีหลายแบบแล้วแต่สถานภาพ อำนาจ อิทธิพลและอำนาจเงินตราเป็นเครื่องกำหนด

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาบทบาทครอบครัวรอบด้านแล้ว ก็ยังคงเห็นว่า ทั้งครอบครัวและหมู่บ้านมีความหมายยิ่งใหญ่มาต่อจันในทุกแง่มุม ไม่ว่าจะเป็นความมีหน้ามีตา การมีอภิสิทธิ์ ความพึงพอใจ ความกตัญญูรู้คุณ มารยาทสังคม การฉ้อราษฎร์บังหลวง สถาบันต่าง ๆ ในสังคม ความเอื้ออารีและความยุติธรรม เหล่านี้ล้วนมีที่มาจากครอบครัวและหมู่บ้านเป็นเบื้องต้นทั้งสิ้น แม้แต่ระบบการเมืองการปกครองก็มาจากระบบครอบครัวในทางใดทางหนึ่ง

ภายใต้ฉายาแห่งบรรพบุรุษนั่นเองที่บุคคลทุกคนล้วนอยู่ภายใต้การลิขิตของครอบครัวและวงศ์สกุล อำนาจอิทธิพลของครอบครัว วงศ์สกุลและบรรพบุรุษล้วนครอบงำผู้ทุกคนในครอบครัวได้อย่างมั่นคง อาจกล่าวได้ว่า ลักษณะสำคัญของครอบครัวได้แก่ การให้ความสำคัญแก่การมีผู้นำ การใช้อำนาจเด็ดขาดของผู้นำ การสืบต่ออำนาจผู้นำ การยึดมั่นและตั้งมั่นครอบครัวให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง และการมีเอกภาพและระเบียบวินัยในครอบครัว

ระบบครอบครัวได้สร้างเอกลักษณ์แก่อุปนิสัยคนจีน ที่นับว่าสำคัญคือ คนจีนเต็มไปด้วยความอดทน อดกลั้นค่อนข้างสูง เห็นแก่ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน เก็บกตความรู้สึกไว้ภายใน ไม่แสดงออกให้ปรากฏ ยินยอมสยบต่อความกดดันของครอบครัว และรักพวกพ้องวงศ์ตระกูลของตนยิ่งชีวิต อุปนิสัยเช่นนี้สะท้อนโลกทัศน์คนจีนที่มีขอบเขตเฉพาะในแวดวงครอบครัวและมาตุภูมิเท่านั้น ทำให้คนจีนขาดความคิดริเริ่ม ไม่สามารถจะตัดสินใจในเรื่องใดได้ด้วยตนเอง ไม่แน่ใจและไม่เต็มใจที่จะยอมรับผิดชอบในการอันใดและพึงพอใจกับการยึดมั่นในระเบียบข้อบังคับ ธรรมเนียมจารีตประเพณี และพอใจสภาพความคงอยู่มากกว่าจะยินยอมต้อนรับความเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ระบบครอบครัวยังสอนให้คนจีนมองระบบการเมืองการปกครองว่าเป็นระบบที่มีพื้นฐานเลียนแบบระบบครอบครัว กล่าวคือ ผู้นำต้องเป็นชายที่มีชาติตระกูลสูง และอาวุโสกว่าญาติพี่น้องของตน และราชวงศ์คือ วงศ์ที่มีความชอบธรรมในการปกครอง การสืบต่ออำนาจในการปกครองต้องสืบต่อกันทอดกัน ในสายสกุลวงศ์เท่านั้น แม้แต่โลกทัศน์เงินเองก็ได้รับอิทธิพลจากระบบครอบครัว เพราะเงินถือว่าโลกนั้นเปรียบเสมือนครอบครัวขยายขนาดใหญ่ (Extended family) ที่มีเงินเป็นหัวหน้าครอบครัว

จีนเป็นใหญ่ในจักรวาล โดยพรรคชนะดังกล่าวนี้เอง พรรคชนะมองมุ่งครอบครัวและมาตุภูมิเป็นอุปสรรคต่อการสร้างชาติจีนให้เจริญและทันสมัยในคริสต์ศตวรรษที่ 20 พรรคชนะของการมองจีนเป็นใหญ่ในจักรวาล (Sinocentrism) ก็เป็นอุปสรรคแก่จีนในการที่จะก้าวเข้าสู่สังคมโลกในคริสต์ศตวรรษที่ 20 เช่นกัน อย่างไรก็ตาม แม้พรรคชนะเหล่านั้นจะทรงอิทธิพลมากเพียงใด คนจีนก็มีจิตสำนึกในความเป็นคนจีนและสำนึกในเอกภาพแห่งวัฒนธรรมของตนมาก

ความสัมพันธ์ระดับครอบครัวนี้เป็นพื้นฐานกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐบาล ความผูกพันอันใดแรกเริ่มที่จะมี เป็นความผูกพันต่อครอบครัวก่อนสิ่งอื่นใด ครอบครัวสำคัญและมาก่อนเป็นส่วนรวมโดยไม่คำนึงถึงความสำคัญของบุคคลโดยเอกเทศ เป็นการปลุกฝังโลกทัศน์ของจีนให้เริ่มจากระดับครอบครัว ขยายแวดวงไปสู่ระดับมาตุภูมิท้องถิ่นจนยากที่จะทำให้คนจีนสามารถเข้าใจและผูกพันต่อรัฐประเทศชาติ ความรักครอบครัวและมาตุภูมิกลายเป็นอุปสรรคแก่การพัฒนาชาติในคริสต์ศตวรรษที่ 20 เพราะคนจีนรักษามลประโยชน์ของครอบครัวและท้องถิ่นเกิดมากกว่าจะคำนึงถึงความอยู่รอดและผลประโยชน์แห่งรัฐ ลัทธิชาตินิยมของจีนก่อตัวขึ้นมาค่อนข้างช้าโดยเหตุนี้ แต่ครั้งเมื่อได้ปรากฏรูปขึ้นแล้ว ลัทธินี้ได้สำแดงฤทธิ์เดชรุนแรงเป็นปฏิปักษ์ตอบโต้ฉับพลันต่ออาการใช้หนักของจีน อันสืบเนื่องมาจากความผันผวนของสถานการณ์ภายในและภายนอกของจีน

2. องค์กรอื่นภายใต้อิทธิพลระบบครอบครัว

นอกจากครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยสังคมพื้นฐานแล้ว สังคมจีนยังมีองค์กรอีกหลายประเภทที่มีลักษณะการจัดองค์กรใกล้เคียงหรือได้รับอิทธิพลระบบครอบครัว ที่สำคัญคือ องค์กรกลางของแซ่ (Clan or lineage organization) สมาคมพ่อค้า สโมสร สมาคมผู้มีความเชื่อถือแบบเดียวกัน และสมาคมลับ (Secret society)

2.1 องค์กรกลางของแซ่

เมื่ออยู่นอกแวดวงครอบครัวของตน คนจีนมีความผูกพันเป็นหน้าที่และสิทธิกับคนอื่นที่เป็นญาติพี่น้องโดยเชื้อสายหรือโดยการสมรส ความสัมพันธ์อันเครือญาติมักนับทางสายชาย และขยายขอบเขตจนรวมตัวจัดตั้งเป็นองค์กรกลางของแซ่ ถือเป็นองค์กรเชื้อสายเดียวกัน (Lineage) องค์กรแซ่อาจมีกิจการครอบคลุมแผ่ไพศาลทั้งหมู่บ้านหลายแห่งหรือทั้งเมือง องค์กรแซ่มีสิทธิและหน้าที่เป็นพิเศษแตกต่างจากสิทธิและหน้าที่ระหว่างคนกับสังคม ทั้งจักรวรรดิ องค์กรแซ่ในภูมิภาคมีลักษณะแตกต่างกันในด้านการถือครองทรัพย์สิน สินสมรสและการฝังศพ ในภาคใต้ องค์กรแซ่เป็นสถาบันหลักในสังคม องค์กรแซ่เป็นชุมชนระดับครอบครัว (Community families) มีทรัพย์สินกลางของแซ่และเป็นแกนกลางของกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม สถานที่ขององค์กรมี

ลักษณะเป็นทั้งสมาคม สโมสร และที่ประกอบพิธีกรรมทุกประเภท บางแห่งใหญ่โตถึงขนาดมีสถานที่ฝังศพของแซ่โดยเฉพาะ องค์กรแซ่ที่ใหญ่โตมากมักมีกิจการค้าและธุรกิจเป็นแหล่งรายได้ของตนเอง องค์กรแซ่ถือว่าการเซ่นไหว้บรรพบุรุษเป็นพิธีกรรมสำคัญขาดเสียมิได้ เพราะมีคุณค่าสื่อความหมายระเบียบแบบแผนสูงส่ง (High order) ของคตินิยมขงจื้อ ความเป็นเชื้อสายเดียวกันยังมีความหมายไปถึงการช่วยเหลือเชื้อสายเดียวกันในทุกด้าน อาทิ การส่งเสริมจัดตั้งสถานศึกษา การช่วยเหลือในการประกอบอาชีพ การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ การประกอบกรบุญกุศลร่วมกัน เป็นต้น องค์กรแซ่อาจมีสาขาย่อยแยกออกไปต่างหาก จัดตั้งโดยเชื้อสายที่ทรงอำนาจอิทธิพล องค์กรย่อยนี้รวมกันเหนียวแน่นโดยการสมรสกันเอง ไม่แม้กิ่งก้านสาขาครอบคลุมไปถึงญาติพี่น้องสายห่าง ๆ ที่มีฐานะยากจน องค์กรย่อยมุ่งบทบาทระดับประเทศมากกว่าระดับท้องถิ่น กล่าวโดยรวมแล้ว องค์กรแซ่มีอำนาจอิทธิพลครอบงำครอบครัว แซ่ใดมีผู้มีอำนาจวาสนา มักส่งเสริม องค์กรแซ่ให้มีบทบาทสำคัญเสมือนผู้ปกครองในท้องถิ่น องค์กรแซ่เป็นองค์กรกลางประสานงานระหว่างครอบครัวกับเจ้าหน้าที่รัฐ จึงเป็นองค์กรที่มีคุณประโยชน์สำหรับรัฐในการควบคุมประชาชนระดับล่างและในการเรียกเกณฑ์ภาษีและแรงงานโยธา

2.2 สมาคมอาชีพ (Kung-so, Guilds)

สมาคมอาชีพเป็นองค์กรหนึ่งที่ทรงอำนาจอิทธิพลมิใช่น้อย เป็นองค์กรกลางของบุคคลผู้มีอาชีพเดียวกันที่มุ่งหมายช่วยเหลือกันเองในทุกด้าน องค์กรกลางเป็นผู้กำหนดวิธีการผลิต และการจัดจำหน่ายสินค้าและบริการ ตลอดจนเป็นผู้ประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ สมาคมอาชีพมักจัดตั้งสโมสร (Hui kuan, native place association) ในถิ่นหรือย่านการค้าและธุรกิจ สโมสรเป็นสถานที่นัดพบสังสรรค์ เป็นที่เจรจาการค้าและธุรกิจ เป็นศูนย์กิจกรรมนอกประสงค์ แม้จนถึงเป็นสถานที่กึ่งโรงแรมและเป็นสถานบันเทิงเรีงรมย์ สโมสรและสมาคมอาชีพมีบทบาทนำในการปกครองชุมชน อย่างน้อยก็เป็นผู้นำชุมชน สโมสรของกลุ่มบุคคลอาชีพอื่น ๆ ก็มียู่ทั่วไปตามชุมชนเมือง ทำหน้าที่อ่อนน้อมประสงค์เหมือนสโมสรของสมาคมอาชีพ

2.3 สมาคมลับ

สมาคมลับเป็นองค์กรปิดลับที่มีการจัดตั้งกองกำลังขึ้นมา ผู้นำมักมาจากชนชั้นผู้ดี เพราะผู้ดีเป็นปัญญาชน มีความรู้น่าเชื่อถือ เป็นมันสมองในการจัดตั้งและดำเนินการองค์กรให้เป็นระเบียบ จุดมุ่งหมายของการจัดตั้งคือ การป้องกันตนเองจากการกดขี่ข่มเหงของข้าราชการและจากความไม่สงบสุขในสังคม สมาคมลับมีเป้าหมายการจัดตั้ง มีระเบียบวินัยหลัก มีภาษาลับติดต่อสื่อสาร กันเอง และมีพิธีกรรมสร้างความผูกพันต่อกันจนถึงขั้นทำพิธีสาบานตนเป็นพี่น้องร่วมอุดมการณ์ สมาคมลับส่วนใหญ่มีอิทธิพลศาสนาหรือความเชื่อถือเกี่ยวข้อง ส่วนใหญ่เป็นอิทธิพลศาสนาพุทธนิกายมหายานสำนักต่าง ๆ สมาชิกส่วนใหญ่เป็นชาวนาผู้งมภายในไสยศาสตร์ สมาคม

ลับประเภทนี้ระบอบมากในภาคเหนือ สมาคมลับอีกประเภทหนึ่งคือ สมาคมลับที่จัดตั้งเพื่อปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ มักใช้อิทธิพลช่มชู่กรรโชกทรัพย์ สมาชิกมีทั้งพ่อค้า ชาวนา กรรมกร ผู้ดี รวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ตั้งสาขาเป็นอิสระจากกัน สมาคมลับประเภทนี้มีมากในภาคใต้ สมาคมลับเป็นองค์กรที่มีการจัดตั้งดีมากและแปรเป็นองค์กรติดอาวุธในยามเกิดศึกหรือเมื่อต่อต้านอำนาจรัฐ สมาคมลับจึงเป็นองค์กรคู่แข่งของผู้ดีในการนำมวลชน

องค์กรจัดตั้งที่มีความเกี่ยวข้องกับเชื้อสายล้วนครอบงำดุลยภาพแห่งพลังทั้งหลายในสังคม แม้จะเป็นองค์กรที่เป็นประโยชน์แก่รัฐเพราะมีความเข้มแข็งและจัดตั้งดี สามารถเป็นแกนกลางประสานรัฐกับประชาชน แต่รัฐก็ต้องระแวงระวังมิให้องค์กรประเภทนี้เติบโตใหญ่ทรงพลังเป็นอันตรายแก่รัฐได้ในบัดนี้ปลาย เพราะองค์กรเหล่านี้ล้วนเป็นแกนกลางแห่งอำนาจท้องถิ่น สามารถครอบครองท้องถิ่นในภาวะที่บ้านเมืองเกิดสียุค องค์กรเหล่านี้จึงเป็นเสมือนดาบสองคม ให้ทั้งคุณและโทษแก่รัฐได้ ถ้าใช้ไม่ถูกต้อง ดังจะเห็นได้ว่า ในศตวรรษที่ 18 กบฏส่วนใหญ่ล้วนเติบโตมาจากสมาคมลับ สมาคมอาชีฟ สโมสร และองค์กรแช่

3. การแบ่งชนชั้นในสังคม

สังคมจีนเป็นสังคมที่มีการแบ่งชนชั้นมาก การแบ่งมี 2 ประเภท คือ

ก. การแบ่งทั่วไป ได้แก่ ชนชั้นกสิกร เป็นประชากรประมาณร้อยละ 80 ของประชากรทั้งจักรวรรดิ และชนชั้นสูงผู้อยู่อาศัยในชุมชนเมืองคือ ผู้ดี (Gentry) ทั้งที่เป็นข้าราชการ นักปราชญ์ราชบัณฑิตและเจ้าที่ดิน ช่างฝีมือ ช่างศิลป์ ศิลปิน พ่อค้าและทหาร เป็นอาทิ

ข. การแบ่งตามคติขงจื้อ ได้แก่ ชนชั้นผู้ใช้สมองคือ ผู้ปกครอง (The ruling group) และชนชั้นผู้ใช้แรงงานผู้อยู่ใต้การปกครอง (The ruled) เป็นการแบ่งโดยใช้สติปัญญาความสามารถและการใช้แรงงานเป็นเกณฑ์กำหนด โครงสร้างสังคมจีนมิได้มีลักษณะเรียบง่ายเป็น 2 ขั้วสองฝ่าย (Bipolarized structure) ที่มีผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครอง สังคมจีนมีชน 4 เหล่าตามลำดับคือ ปัญญาชนนักวิชาการ (Scholars) ชาวนา ช่างฝีมือและพ่อค้า เบื้องบนชนสี่เหล่าคือ เจ้าและข้าราชการ และเบื้องล่างคือชนชั้นต่ำทราวม ไม่นับเป็นชนชั้น (“Degraded” หรือ “declassed” หรือ the mean people) ซึ่งเป็นเพียงประมาณร้อยละ 1 ของประชากรทั้งจักรวรรดิ จักรพรรดิหยุงเจิงได้ทรงพระกรุณาพระราชทานสิทธิแก่ชนชั้นนั้นเสมอด้วยชาวนา ในแต่ละชนชั้นยังมีการแบ่งย่อยชอยถึยิบเป็นระดับแตกต่างกันตามท้องถิ่นและจารีตประเพณี การมีสถานภาพและฐานะตามลำดับชั้น (Hierarchy) ในสังคมเช่นนั้นย่อมปรากฏพร้อมกับการมีอำนาจหน้าที่ตามลำดับชั้นในระบบครอบครัว

สังคมจีนมิได้กำหนดชนชั้นแน่นอนตายตัวเปลี่ยนแปลงมิได้เหมือนระบบวรรณะ (Caste system) ของอินเดีย สังคมมีการเปลี่ยนแปลงชนชั้น (Social mobility) เปิดโอกาสให้ได้เข้าสู่ชนชั้น

ที่สูงกว่าเดิมได้ ที่นิยมมากคือ การไต่เต้าสู่ชนชั้นผู้ปกครองโดยวิธีการสอบหรือโดยการซื้อขายวุฒิบัตรหรือตำแหน่งราชการ เป็นต้น การละเมิดข้อห้ามมีเสมอ ถ้าผู้ละเมิดเป็นผู้ทรงอำนาจอิทธิพล เช่น การยกโสเภณีเป็นภรรยาเอก เป็นต้น บางอาชีพที่อาศัยความรู้ความชำนาญเฉพาะอาจมีการผูกขาดอาชีพสืบสกุล เปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกได้เรียนรู้หรือแข่งได้น้อยมาก เช่น ในสมัยชิง อาชีพทหาร เดินเรือ ย่อมลี นายแพทย์ นักบวชในลัทธิเต๋า เป็นต้น การเข้าสู่อาชีพเหล่านี้เพื่อไต่เต้าสู่ระดับที่ดีกว่าเดิมเช่นนั้นเป็นไปได้ยากมาก ในต้นสมัยชิง การไต่เต้าในโครงสร้างชนชั้นมีมากขึ้น และมีคตินิยมว่า ลูกชวานาอาจได้เป็นบัณฑิตจีนชื่ออันดับ 1 ของแผ่นดิน (จวงเหยียนหรือจองหวง) ในแผ่นดินได้ ถ้ามีโอกาสศึกษาเล่าเรียน ประชาชนคนจีนจึงนิยมส่งเสริมให้บุตรหลานศึกษาเล่าเรียนเพื่อเป็น “เจ้าคนนายคน” อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนชนชั้นในสังคมจีนมักเป็นการลดชนชั้นลงมากกว่าจะเป็นการไต่เต้าสู่ชนชั้นที่สูงกว่าเดิม

ตามโครงสร้างดังกล่าว สังคมจีนที่มีการเปลี่ยนแปลงชนชั้นและไม่มีการสืบชนชั้นในวงศ์สกุล ย่อมเป็นสังคมที่ไม่มีลักษณะเข้าข่ายเป็นสังคมชนชั้นสูง (Aristocracy) ตำแหน่งและยศถาบรรดาศักดิ์ ตลอดจนอำนาจล้วนสืบตระกูลมิได้ แม้ชาติตระกูล (Birth, family) จะมีความหมายสำคัญในสังคม ซ้อยกเว้นมีเฉพาะขุนนางฝ่ายในเท่านั้น เพราะมีแต่เกียรติแต่ไร้อำนาจในสังคมจีน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชนไม่มีลักษณะเป็นเจ้ากับข้าตามระบอบศักดินาสวามิภักดิ์ เพราะไม่มีเจ้าขุนนาง (Feudal lords) เป็นใหญ่ในภูมิภาค ไม่มีชนชั้นนักรบเป็นผู้ปกครอง ไม่มีจริยธรรมเป็นจรรยาบรรณแห่งชนชั้นนักรบ (Orders of chivalry) ไม่มีทาสติดที่ดิน (Serfs) ไม่มีดินแดนที่เป็นเงื่อนไขผูกมัดความสัมพันธ์ระหว่างเจ้ากับข้าที่ต้องมีความผูกพันตอบแทนกัน ไม่มีดินแดนใดเป็นดินแดนสืบตระกูล ไม่มีกลุ่มหรือชนชั้นที่มีสถานภาพสืบตระกูล ที่สำคัญคือสังคมจีนไม่ได้ให้ความสำคัญแก่อาชีพค้าขาย ในชุมชนเมือง มีพ่อค้าแต่ไม่มีอำนาจอิทธิพลที่จะตั้งชุมชนเป็นอิสระปกครองตนเอง พ่อค้าไม่มีชนชั้นของตนเอง การค้าไมใคร่จะมีการแข่งขัน ประชาชนไม่มีบทบาทร่วมการปกครอง สังคมจีนขาดองค์ประกอบเหล่านั้น แม้จะมีการแบ่งชนชั้นแต่ก็คำนึงถึงหลักการความเสมอภาค (Egalitarian) ยกเว้นชนชั้นต่ำทราวมที่ผู้สืบเชื้อสายสามชั่วคนไม่มีสิทธิ์สอบเป็นข้าราชการ สังคมเปิดโอกาสให้มีการเปลี่ยนแปลงชนชั้นได้โดยไม่คำนึงถึงชาติกำเนิดครอบครัวและศาสนา คุณงามความดีและความเป็นเลิศทางอักษรศาสตร์เป็นเครื่องกำหนดสถานภาพเป็นที่ยอมรับของสังคม ตระกูลยิ่งใหญ่ไร้บุตรหลานที่มีสติปัญญา ย่อมตกต่ำได้ ในขณะที่บุรุษผู้ต่ำต้อยแต่มีความรู้ความสามารถเป็นข้าราชการโดยการสอบย่อมเปลี่ยนชนชั้นได้ การเปลี่ยนแปลงชนชั้นกลับไปกลับมา จากสูงสูต่ำ จากต่ำสูสูง ทำให้สังคมมีชนชั้นปรากฏไม่สูญหายไป สังคมมีพลังแข็งแกร่งไม่เปลี่ยนแปลงโดยเหตุการณ์ล่มจมสูญหายของชนชั้น

ในที่นี้ จะเสนอเฉพาะบทบาทชนสี่เหล่าในสมัยชิง คือ เจ้า ผู้ดี ชวานา ช่างฝีมือและพ่อค้า

3.1 ขนชั้นผู้ปกครอง

นอกเหนือจากองค์จักรพรรดิผู้ทรงเป็นองค์รัฐอธิปัตย์แล้ว ขนชั้นผู้ปกครองทั้งหมดมีสถานภาพเป็นขุนนาง (Nobility) ในสมัยชิง ขุนนางมี 3 ประเภท คือ

ก. **ขนชั้นเจ้า (Imperial Clansmen) หรือพระบรมวงศานุวงศ์** ผู้สืบเชื้อสายขนชั้นปกครองชาวแมนจูจากพระปฐมบรมกษัตริย์นุหาซี มีทั้งหมด 700 องค์ทรงสืบพระวงศ์เป็นสายโดยตรง มีศาลพระราชวงศ์ (Clan Court) ทำหน้าที่ปกครอง ขึ้นทะเบียนพระประวัติทุกพระองค์ จัดตั้งสถานศึกษาสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ จัดสอบประเมินความรู้ทางอักษรศาสตร์ กำกับดูแลพระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนทำหน้าที่เป็นศาลพิจารณาคดีคดีความที่เกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์โดยเฉพาะ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ทรงได้รับพระราชทานที่ดิน วังหรือตำหนักและพระราชทรัพย์เป็นเหรียญกษาปณ์เงินและข้าว พระบรมวงศานุวงศ์มิได้ทรงรับราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในและต้องห้ามมิให้ทรงสมาคมทั้งทางตรงและทางลับกับบรรดาข้าราชการในมณฑล ในศตวรรษที่ 19 ระเบียบประเพณีดังกล่าวย่อหย่อนลงมาก

ข. **ขุนนางโดยยศ (Titular Nobles)** คือข้าราชการ มียศ 5 ระดับ ได้แก่

- 1) ยศชั้นกง (Kung) เทียบเท่าดยุก (Duke) หรือเจ้าพระยา มี 3 ชั้น
- 2) ยศชั้นโหว (Hou) เทียบเท่ามาร์ควิส (Marquis) หรือพระยา มี 4 ชั้น
- 3) ยศชั้นโป (Po) เทียบเท่าเอิร์ล (Earl) หรือพระ
- 4) ยศชั้นจื้อ (Tzu) เทียบเท่าวิสเคานต์ (Viscount) หรือหลวง
- 5) ยศชั้นหนาน (Nan) เทียบเท่าบารอน (Baron) หรือขุน

บรรดาขุนนางโดยยศ ได้รับพระราชทานเงินเป็นเหรียญกษาปณ์เงิน เบี้ยหวัดเป็นข้าวและที่ดิน เพื่อเป็นรายได้แทนเงินเดือน ยศส่วนใหญ่ล้วนพระราชทานแก่ข้าราชการทหารและพลเรือนที่ได้ประกอบคุณงามความดี ยศเหล่านั้นไม่นับว่าเป็นขนชั้น (Class) แม้จะเป็นหมู่คณะใหญ่แต่มีอิทธิพลน้อยในสังคม

ค. **นายทหารแห่งกองพลธง (Bannermen)** เป็นชาวแมนจูทั้งหมดได้รับบำนาญประจำปี ที่ดิน ข้าวและเครื่องนุ่งห่ม นายทหารเหล่านี้จะประกอบอาชีพอื่นมิได้ ไม่ว่าจะเป็นอาชีพหลักหรืออาชีพเสริม เพื่อรักษาสถานภาพอันทรงเกียรติและศักดิ์ศรีแห่งกองพลธง ถ้าผู้ใดประสงค์จะประกอบอาชีพอื่น ต้องลาออกก่อน ราชวงศ์ชิงได้จัดตั้งศาลทหารเป็นศาลเฉพาะ

ขุนนางนับเป็นขนชั้นที่ทรงอำนาจอิทธิพลมาก โดยเฉพาะขุนนางที่เป็นข้าราชการโดยตรงซึ่งล้วนต้องผ่านการศึกษาล่าเรียนยาวนานและการสอบหลายระดับกว่าจะได้เป็นบัณฑิตนักวิชาการ (Scholars) บัณฑิตทั้งในราชการและนอกราชการนับเป็นขนชั้นเฉพาะ เรียกโดยอนุโลมว่า ขนชั้นผู้ดี (The Gentry)

3.2 ขนชั้นผู้ดี (The Gentry)

ชนชั้นผู้ดี มีความเป็นมาจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจเป็นเบื้องต้น เศรษฐกิจหลักคือ การเกษตรที่มุ่งเพิ่มผลผลิตในพื้นที่จำกัด (Intensive agriculture) โดยต้องอาศัยการชลประทานเป็นสิ่งสำคัญ จำเป็นต้องมีการกำหนดระบบการใช้น้ำ (System of waterworks) ที่มีลักษณะสลับซับซ้อนเพื่อการรดน้ำเก็บกักน้ำ (Irrigation) การระบายน้ำ (Drainage) และเพื่อการควบคุมน้ำมิให้ท่วมเป็นอุทกภัยเสียหายแก่การเกษตรอย่างใหญ่หลวง ระบบการใช้น้ำต้องการแรงงานมหาศาลและต้องการคณะบุคคลผู้มีความสามารถในการวางแผน กำหนดระบบ ระดมสรรพกำลังและรวมตัวจัดตั้งองค์กรเพื่อสร้างระบบการใช้น้ำขึ้น ความต้องการคณะบุคคลเป็นที่มาของระบบราชการ (Bureaucracy) การรวมดินแดนเข้าด้วยกันเป็นประเทศ (Nation) และเกิดเป็นรัฐ (State) ขึ้นได้เอื้ออำนวยให้มีการบริหารอำนาจจากส่วนกลางและมีการวินิจฉัยสั่งการเพื่อวางแผนและดำรงไว้ซึ่งระบบการใช้น้ำ คณะบุคคลผู้บริหารจำเป็นต้องเป็นคณะบุคคลผู้มีความสามารถจากการศึกษาเล่าเรียน ระบบราชการจำเป็นต้องมีผู้ที่มีการศึกษาเป็นข้าราชการ นอกจากนั้นการควบคุมแรงงานโยธาวิชาศาสตร์ถือเป็นหน้าที่สำคัญของระบบราชการ โดยมีหน่วยราชการอื่นเสริม ที่สำคัญคือ การสำรวจสำมะโนครัวและการจัดทะเบียนที่ดิน เพื่อความสะดวกในการจัดเก็บภาษีไปบำรุงกองทัพ ราชการและการสาธารณสุข การควบคุมแรงงานโยธาโดยระบบราชการจึงถือเป็นเอกลักษณ์สำคัญของระบบสังคมและเศรษฐกิจ ผู้ควบคุมคือ ข้าราชการ

ความต้องการผู้มีความรู้ความสามารถเป็นข้าราชการทำให้ต้องมีการจัดการศึกษาและการจัดสอบแข่งขัน การสอบประเมินความรู้ตามตำราคลาสสิกและเป็นการสอบเลื่อนวิทยฐานะตามลำดับ ผู้ศึกษาไต่วิทยฐานะจึงต้องศึกษาเล่าเรียนเป็นการส่วนตัวอย่างยาวนานและอาจจะตลอดชีวิต ในสังคมจีนที่มีระบบการศึกษาและการสอบเช่นนั้น มีชนชั้นเดียวที่อยู่ในฐานะที่จะเรียนและสอบได้คือ ชนชั้นเจ้าและขุนนาง ตลอดจนตระกูลเศรษฐี ประชาชนทั่วไปไม่อยู่ในฐานะที่จะมีความมั่งมีและเวลาเหลือเพื่อเพื่อการศึกษาและการสอบเช่นนั้น การศึกษา การสอบและการเป็นข้าราชการจึงล้วนเสมือนถูกผูกขาดให้อยู่ในแวดวงผู้มีอำนาจการเมืองและอำนาจเงินตรา โดยปริยาย แม้การศึกษา การสอบและการเป็นข้าราชการจะเปิดเสรีแก่ประชาชนทั่วไปก็ตาม การเป็นข้าราชการจึงเกือบจะเป็นอาชีพผูกขาดของชนชั้นผู้ปกครอง อย่างไรก็ตาม ผู้สอบไล่ได้วิทยฐานะรับราชการน้อยเพราะราชการมีตำแหน่งน้อย ผู้สอบไล่ได้ส่วนใหญ่ใช้ชีวิตอยู่นอกราชการ ผู้สอบไล่ได้ทั้งที่เป็นข้าราชการและอยู่นอกราชการ ถือเป็นชนชั้นหนึ่งโดยเฉพาะเรียกว่า ขนชั้นผู้ดี เป็นชนชั้นผูกขาดองค์ความรู้ว่าด้วยมนุษยสัมพันธ์ และผูกขาดระเบียบแบบแผนศีลธรรมจรรยา ซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคม ขนชั้นผู้ดีได้รับการศึกษาอบรมตามคติขงจื้อให้มีทรรศนะและมาตรฐานการตีค่าคุณค่านิยมเป็นแนวเดียวกัน การศึกษาโดยการอ่านมากและมีประสบการณ์ย่อมทำให้มีการฝึกอบรมจิตใจที่จะใฝ่ความรู้สืบต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด การศึกษานอกโรงเรียนจึงเป็นเอกลักษณ์ของชนชั้นผู้ดี

คตินิยมขงจื้อฝึกอบรมผู้ดีให้สัตย์ซื่อจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ มีจิตสำนึกสูงในการปฏิบัติหน้าที่ต่อสาธารณชน และมีความประพฤติดีปฏิบัติชอบตามคุณธรรม ผู้ศึกษาตามคตินิยมขงจื้อ ส่วนต้องระลึกเสมอว่า “จงคำนึงถึงแต่ความเดือดร้อนของโลก ก่อนที่จะคำนึงถึงแต่ความสุขสำราญ”²⁵

การเป็นสมาชิกชนชั้นผู้ดีมีหลายวิธีทางวิธีทางที่เป็นทางการและเป็นที่ยกย่องมาก คือ วิธีทางแห่งการสอบ กระบวนการจัดสอบเป็นระบบมีระเบียบแบบแผน มีองค์กรหลักและบุคลากรพร้อมสรรพในการดำเนินการ ระบบการสอบจึงถือเป็นสถาบัน ผู้ที่สอบไล่ได้ย่อมได้วุฒิปัตร (Degree holder) ตามระดับการสอบซึ่งมีหลายระดับ การศึกษาและการสอบในจักรวรรดิจีนมิได้เป็นการศึกษาเพื่อแสวงหาความรู้และประกอบวิชาชีพ หากแต่เป็นการศึกษาที่ส่วนใหญ่มุ่งหมายที่จะเป็นข้าราชการเป็น “เจ้าคนนายคน” ชนชั้นผู้ดีมีความชำนาญในการดำเนินกิจการ ชำนาญภาษาชั้นสูง รอบรู้ศิลปวิทยาการตามตำราคลาสสิกและศิลปการปกครอง และมีโลกทัศน์ตลอดจนอุดมการณ์แนวเดียวกัน การศึกษาและการสอบจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่จะสร้างบุคคลขึ้นมาเพื่อราชการเป็นหลัก

อย่างไรก็ตาม แม้สังคมจีนจะมีคตินิยมว่า ชาตัตระกูล ไม่ถือว่าสำคัญเท่าความรู้ความสามารถ แต่ในทางปฏิบัติแล้ว ชาตัตระกูล มักถือว่าสำคัญและอาจไม่ต้องคำนึงถึงได้เช่นกัน เพราะเป็นธรรมดาอยู่แล้วที่ผู้มีชาตัตระกูลเท่านั้น จึงจะสามารถศึกษาและสอบตามกระบวนการได้ โอกาสที่ผู้มีฐานะต่ำต้อยจะได้เป็นผู้ดีนั้นยากมาก เมื่อพิจารณาสังคมจีนที่ยึดถือสถานภาพมาก จะเห็นได้ว่า การสอบเป็นวิธีอันตรงเกียรติที่จะทำให้บุคคลผู้สอบไล่ได้สามารถเปลี่ยนสถานภาพได้ แม้ผู้มีอำนาจจะมีอำนาจอิทธิพล แม้ผู้มีความมั่งคั่งจะมีอำนาจเงินตรา แต่การสอบไล่ได้ถือเป็นเกียรติยศสูงส่ง ทำให้สถานภาพเดิมมีเกียรติยิ่งขึ้น การสอบจึงเป็นวิธีการเปลี่ยนสถานภาพในสังคมได้แม้ชั่วข้ามคืน จนมีวรรณกรรมเสียดสีไว้มาก เช่น นวนิยายเรื่อง **An Unofficial History of the Literati** ที่นายอู๋จิงจื่อ (Wu Ching-tzu, ค.ศ. 1704-1754) แต่ง มีตอนหนึ่งว่า คนชายเนื้อสัตว์ได้เสียดสีข้าราชการไว้ว่า “รู้ไหม พวกข้าราชการนั้นนี่คือใคร? พวกนั้นล้วนเป็นดวงดาวในสวรรค์ชั้นฟ้า” (“They are all stars in heaven!”)²⁶

ชนชั้นผู้ดีเป็นชนกลุ่มน้อยมากในสังคมจีนทั้งจักรวรรดิ ผู้ดีมีเพียงประมาณอัตราร้อยละ 1.5-2 เท่านั้น และรับราชการได้น้อย เพราะตำแหน่งราชการมี 40,000 ตำแหน่ง เท่านั้น ในสมัยขงจื้อรับราชการ 27,000 ตำแหน่งจากผู้ดีทั้งหมดในจักรวรรดิ 1.1 ล้านคน ทั้งชนชั้นและตำแหน่งของผู้ดีนับว่ามีจำกัดมากเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรหลายร้อยล้านคน ข้อเท็จจริงนี้มีที่มาจากเหตุผลความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชนชั้นผู้ดีซึ่งปรากฏเป็นปกติวิสัยในประวัติศาสตร์ รัฐดำเนินกุศโลบายจำกัดความเติบโตใหญ่ของชนชั้นผู้ดีด้วยวิธีการจัดสอบ กำหนดปริมาณผู้สอบไล่ได้แน่นอนในการ

สอบทุกครั้ง มิให้ชนชั้นผู้ดีเติบโตใหญ่เกินไปและผูกมัดผู้มีความรู้ให้ฝึกใฝ่มุ่งมั่นกับการสอบเลื่อนวิทยฐานะจนไม่มีวันเวลาเหลือและพลกำลังกายใจเหลือพอที่จะคิดเป็นปฏิกิริยาต่อรัฐ ในพื้นที่การปกครองทุกระดับ รัฐใส่ใจที่จะให้มีชนชั้นผู้ดีปกครองเพียงพอแต่ไม่มากพอที่จะคิดการใหญ่ได้ ดังนั้นด้วยวิธีการควบคุมปริมาณเช่นนั้น ชนชั้นผู้ดีจึงมีไม่ถึง 2 ล้านคน ในศตวรรษที่ 19 ชนชั้นนั้นมีเพียงประมาณ 1,100,000 คน ถ้ารวมครอบครัวด้วยก็มีเพียงประมาณ 5.5 ล้านคน หรือเทียบเท่าประมาณ 1/100 ของประชากร²⁷

ชนชั้นผู้ดีมีหลายระดับชั้น แต่ทั้งชนชั้นถือเป็นชนชั้นผู้ดีนักวิชาการผู้มีความรู้สูง (Shen-shih, the Scholar-Gentry) แตกต่างจากสามัญชนตรงที่มีความรู้สูง เป็นผู้สืบต่อและสร้างสรรค์อารยธรรม ชนชั้นผู้ดีมีหลายระดับชั้นตามระดับการสอบ ดังนี้

ก. ระดับสูงสุดมี 3 คน จักรพรรดิทรงจัดอันดับจากบรรดาจีนชื่อผู้สอบไล่ได้หน้าที่หนึ่ง เป็นจีนชื่อเกียรตินิยม อันดับที่ 1 เรียกว่า จวงเหยียน หรือ จอหวงวน (狀元)

ข. ระดับที่ 2 คือ ผู้สอบไล่ได้หน้าที่หนึ่ง เรียกว่า จีนชื่อ

ทั้งสองระดับนี้ส่วนใหญ่ได้รับราชการฝ่ายหน้าฝ่ายใน มีตำแหน่งสูงมาก ราชบัณฑิตยสถานหันหลังล้านประกอบด้วยบัณฑิต 2 ระดับนี้ บัณฑิตเหล่านี้มาจากชนชั้นใด? ผลวิจัยว่า ในสมัยหมิง จีนชื่อประมาณร้อยละ 47.5 มาจากครอบครัวที่มีได้อยู่ในชนชั้นผู้ดี 3 ชั่วคน ร้อยละ 2.5 มาจากครอบครัวที่ในชั่วอายุ 3 ชั่วคน มีสมาชิกเป็นบัณฑิตระดับอำเภอ คือเซิงหยวน หรือ ชิวไฉ เท่านั้น และประมาณร้อยละ 50 จีนชื่อมาจากตระกูลที่มีผู้สอบไล่ได้ระดับสูงกว่าอำเภอใน 3 ชั่วคน ในสมัยชิง ประมาณร้อยละ 19.1 จีนชื่อมาจากครอบครัวที่ไม่มีผู้ใดเคยสอบเลยใน 3 ชั่วอายุคน ประมาณร้อยละ 18.1 จีนชื่อมาจากครอบครัวที่มีผู้สอบได้เป็นนักเรียนหลวง หรือเซิงหยวน (Sheng-yuan) ใน 3 ชั่วอายุคน โดยสรุป ประมาณร้อยละ 37.2 จีนชื่อมาจากครอบครัวที่มีการศึกษาดำหรือไม่มีการศึกษาเลยใน 3 ชั่วอายุคน และปริมาณร้อยละ 62.8 มาจากครอบครัวที่มีผู้สอบได้สูงกว่าเซิงหยวนหรือรับราชการสูงใน 3 ชั่วอายุ²⁸

ค. ระดับที่ 3 คือ กุงชื่อ (Kung-shih) ผู้สอบไล่ได้ระดับเมืองหลวง

ง. ระดับที่ 4 คือ จูเหยิน (Chü-jen) ผู้สอบไล่ได้ระดับมณฑล ส่วนผู้ที่สอบตกแต่แสดงความสามารถว่าอาจจะสอบได้ในอนาคต เรียกว่า กุงเซิง (Kung-sheng, senior licentiates)

จ. ระดับที่ 5 คือ ชิวไฉ (Hsiu-ch'ai) หรือเซิงหยวน (Sheng-yuan, Government student) ยังถือว่าเป็นนักศึกษา ไม่มีสิทธิ์รับราชการ ในสมัยชิง มีประมาณ 1 ล้านคนและมีผู้ช่วยที่มีการศึกษาพอควร เป็นสามัญชนประมาณ 5 ล้านคน

ชนชั้นผู้ดีแบ่งง่าย ๆ เป็นผู้ดีชั้นสูง (Upper Gentry) ประกอบด้วยผู้สอบไล่ได้ตั้งแต่ระดับมณฑลขึ้นไป และผู้ดีชั้นต่ำ (Lower Gentry) ประกอบด้วยผู้สอบไล่ได้ระดับอำเภอ ชนชั้นผู้ดีมี

2 ประเภทคือ ประเภทเป็นข้าราชการ (Official gentry) และประเภทมีได้รับราชการ (Scholar-gentry) ประเภทมีได้รับราชการถือเป็นผู้ดีผู้อยู่ตรงกลางระหว่างประชาชนเบื้องล่างกับรัฐบาลเบื้องบน จึงเป็นสมาชิกผู้ทรงศักยภาพยิ่งของชนชั้นปกครอง และถือเป็นข้าราชการโดยพฤตินัยหรือเป็นกำลังสำรองของราชการ ส่วนใหญ่เป็นผู้นำชุมชนในบ้านเกิดของตน ชนชั้นผู้ดีเป็นกลุ่มผู้นำของสังคม (An elite social group) ที่มีการศึกษาทรงคุณวุฒิ มีตำแหน่งวิชาการหรือมีตำแหน่งราชการ หรือเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นโดยมีบทบาทเป็นผู้จัดการดำเนินกิจกรรมสาธารณะและกิจการของราชการ ประเภทงานราชการงานหลวง

นอกจากชนชั้นผู้ดีแล้ว ยังมีบุคคลอีกกลุ่มที่มีพื้นฐานคล้ายคลึงแต่ไม่นับเป็นผู้ดี คือ ผู้ที่รู้หนังสือและอาจจะมีการศึกษาเล่าเรียน แต่ไม่ได้เข้าสอบ ถือเป็นผู้รู้หนังสือ (The Literate) บุคคลประเภทนี้นิยมซื้อหาตำแหน่งนักศึกษา (Chien-sheng) ของราชวิทยาลัย (Imperial College) ผู้ดีจะมีกระบวนการเป็นผู้ดีโดยการสอบกิติ ชื่อชายวิทย์ฐานะกิติ ก็ล้วนได้ชื่อว่าเป็นผู้ดี ถ้าไม่ได้รับราชการ ก็มีอาชีพหลากหลาย อาทิ ศิลปิน ครูบาอาจารย์ กวี นักปราชญ์ ปัญญาชน เป็นต้น อาชีพราชการยังคงเป็นอาชีพที่ดีที่สุด มีเกียรติที่สุด ตระกูลข้าราชการจะพยายามอ้างไร่ซึ่งสถานภาพแห่งชนชั้นผู้ดี แม้จนถึงการต่อต้านประเพณีการแบ่งอสังหาริมทรัพย์ของตระกูล เพื่อให้ตระกูลอ่อนพลังลงตามชั่วอายุคน

ชนชั้นผู้ดีได้รับการศึกษาอบรมให้มีความประพฤติปฏิบัติชอบ บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์โดยปราศจากความเห็นแก่ตัว (“Selfless service”) มีความจงรักภักดีต่อจักรพรรดิ มีจิตสำนึกสูงส่งในหน้าที่ต่อส่วนรวมสาธารณะ และมีคุณธรรมเป็นพลังอันแข็งแกร่งแห่งอุปนิสัยส่วนตัว มีข้อความถึงสุภาพสตรีแสดงคุณสมบัติของผู้ดีไว้ว่า “ผู้ดีคือผู้ที่ “คำนึงถึงแต่ความเดือดร้อนของโลก ก่อนที่จะคำนึงถึงความสุขสำราญ” หน้าที่ของผู้ดีเป็นหน้าที่ครอบจักรวาล กิจการใหญ่น้อยของราชการ และของสาธารณชนราษฎรเดินดิน ล้วนอยู่ในกำมือและอยู่ในดุลพินิจของชนชั้นผู้ดี บทบาทหน้าที่นี้เป็นที่ยอมรับทั่วไปเพราะประชาชนผู้ไม่รู้หนังสือนับถือผู้รู้หนังสือและผู้มีการศึกษา ทรงคุณวุฒิว่าเป็นผู้มีภูมิปัญญาสูงและมีความสามารถชำนาญการมาก ความรู้เป็นเครื่องกำหนดชนชั้น ศักดิ์ศรีเกียรติภูมิและฐานะในสังคมเป็นเครื่องกำหนดอภิสิทธิ์ ชนชั้นผู้ดีเป็นชนชั้นผู้ทรงคุณวุฒิเหมาะสมแล้วที่จะเป็นผู้นำสังคม ผู้ดีมีทั้งที่อยู่ในราชการและนอกราชการ อำนาจหน้าที่ของชนชั้นนี้จึงแผ่ไพศาลทุกแห่งทุกมุมของกิจการใหญ่น้อย สามารถผูกขาดอำนาจหน้าที่ไว้ในมือได้อย่างเด็ดขาดเบ็ดเสร็จ ไม่ว่าจะใช้อำนาจหน้าที่ในราชการ หรืออำนาจหน้าที่ในสังคม ตั้งแต่กิจการในครอบครัวเป็นต้นไปจนถึงกิจกรรมในท้องถิ่นทั่วไป ผู้ดีในท้องถิ่นเป็นผู้นำในท้องถิ่น และเป็นเสมือนผู้แทนรัฐโดยพฤตินัย (Informal power) ในการมีความสัมพันธ์กับข้าราชการผู้แทนรัฐโดยนิตินัย ผู้ดีจึงเป็นแกนกลางระหว่างประชาชนกับผู้แทนรัฐ

ทุกสถาบันในสังคมล้วนถูกจัดตั้งดำเนินการแบบราชการจนทั้งสังคมกลายเป็นสังคมราชการ (Bureaucratic society) เพราะทุกสถาบันล้วนมีองค์กร บุคลากรและระเบียบข้อบังคับ การปฏิบัติการใด ๆ ต้องเป็นไปตามระเบียบปฏิบัติและต้องได้รับความเห็นชอบจากองค์กรและบุคลากร สถาบันดำเนินงานไปตามหน้าที่ประจำวันไม่มีเปลี่ยนแปลง ผู้ดีสามารถครอบงำสังคมได้ เพราะเป็นผู้นำสังคม ได้รับการยอมรับว่ามีความรู้ทางภูมิปัญญาในกิจการของมนุษย์ (Humanistic education) และเป็นผู้มีความคิดยึดมั่นในลัทธิขงจื้อ อุดมการณ์มีความสัมพันธ์กับสังคมมาก เพราะสังคมจีนมีลัทธิขงจื้อเป็นพื้นฐานสำคัญ ชนชั้นผู้ดีผู้ยึดมั่นในลัทธิขงจื้อจึงเป็นชนชั้นที่สังคมยอมรับนับถือให้เป็นชนชั้นนำในการปกครองสังคม สังคมจีนโดยเนื้อแท้มีรัฐเป็นรัฐของผู้ดี (Gentry state) ระบบราชการของชนชั้นผู้ดีจึงสามารถครอบงำรัฐและสังคมได้ ระบบราชการเป็นของชนชั้นผู้ดีเท่านั้น เพราะผู้ดีคือผู้ที่ผูกขาดองค์ความรู้ซึ่งเป็นพื้นฐานแห่งการรับราชการด้วยวิธีการสอบ ชนชั้นผู้ดียอมเป็นชนชั้นที่ผูกขาดความรู้ ผูกขาดตำแหน่งซึ่งเป็นแหล่งที่มาแห่งอำนาจวาสนา ความมั่งคั่งและอำนาจหน้าที่ไว้แต่ชนชั้นเดียว ประชาชนนับถือศรัทธาผู้ดีมาก พร้อมทั้งจะให้เป็นผู้นำ พร้อมทั้งจะเชื่อฟังและปฏิบัติตามมากกว่าจะต่อต้านขัดขืนชนชั้นผู้ดี

ผู้ดีไม่มีอาชีพใดแน่นอน มีทั้งที่เป็นครูบาอาจารย์ตามโรงเรียนหลวง โรงเรียนเอกชนส่วนตัว และตามบ้านขุนนางและคหบดี มีทั้งที่เป็นศิลปินสาขาต่าง ๆ นักปราชญ์ ปัญญาชน และไม่ประกอบอาชีพเลยก็มี เพราะมีฐานะดีหรือเพราะนิยมชีวิตเรียบง่ายสมถะ

โดยที่ผู้ดีเป็นผู้ทรงคุณความรู้และผู้สร้างสรรค์สืบต่ออารยธรรม ผู้ดีจึงถือว่าตนมีหน้าที่อบรมสั่งสอนประชาชนในท้องถิ่นด้วยการเป็นครูบาอาจารย์ส่วนตัวของตระกูลผู้ดีหรือผู้ที่มั่งคั่งหรือเป็นผู้จัดตั้งสถานศึกษาขึ้น ผู้ดีจะอบรมเผยแพร่ความรู้ในรูปของการบรรยายในที่สาธารณะด้วย ผู้ดีส่วนใหญ่จะเป็นศิลปินสมัครเล่น มีความชำนาญสาขาใดสาขาหนึ่ง เช่น เป็นนักดนตรี จิตรกร นักเขียนอักษรวิจิตร นักประพันธ์ กวี ในท้องถิ่น ผู้ดีนิยมรวบรวมประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และชีวประวัติบุคคลสำคัญเพื่อเป็นกรณีตัวอย่างในการศึกษาเป็นเยี่ยงอย่างแก่นุชนภายภาคหน้า ผู้ดีเป็นผู้นำในพิธีกรรมใหญ่หรือในท้องถิ่น โดยเฉพาะพิธีเซ่นไหว้บรรพบุรุษในศาลประจำแซ่ ผู้ดีมีหน้าที่นำในการบำรุงรักษาวัดและศาลในท้องถิ่น ผู้ดีต้องประพฤติปฏิบัติตนเป็นผู้ทรงคุณธรรมเป็นตัวอย่างและสั่งสอนเผยแพร่ตลอดจนอบรมมวลชนให้มี ความประพฤติดีประพฤติชอบ หน้าที่เช่นนั้นเป็นหน้าที่ทางธรรม

การดำเนินกิจการท้องถิ่นทุกประการที่ไม่เกี่ยวกับราชการล้วนเป็นหน้าที่โดยพฤตินัยของชนชั้นผู้ดี คดีความแพ่งทั่วไปแม้แต่คดีอาญาล้วนอยู่ในดุลพินิจของชนชั้นผู้ดีที่จะไกล่เกลี่ยประนีประนอมยอมความเพื่อมิต้องส่งคดีฟ้องร้องตามโรงศาล แต่ถ้าคดีใดชนชั้นผู้ดีเห็นเป็นคดีใหญ่หลวงที่ราษฎรไม่ได้รับความยุติธรรม หรือราษฎรต้องการร้องทุกข์ต่อเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ผู้ดีจะต้องเป็น

ผู้นำในการดำเนินการให้แม้แต่การร้องทุกข์กล่าวโทษข้าราชการในท้องถิ่นกตขี้มเหงราษฎร ผู้ดีก็มักจะเป็นผู้นำ กบฏครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์ล้วนมีชนชั้นผู้ดีเป็นผู้นำหรือให้ความสนับสนุนอยู่เบื้องหลังทั้งสิ้น จึงกล่าวกันว่า ผู้ดีคือชนชั้นที่จะพลิกฟ้าพลิกแผ่นดินได้ ราชวงศ์ใดไร้ชนชั้นผู้ดีสนับสนุน แทบจะนับวันที่จะล่มจมได้ เมื่อชนชั้นผู้ดีบอกกล่าวตักเตือนหรือทักท้วงการอันใด ข้าราชการจึงจำเป็นต้องรับรู้และพิจารณาเป็นเรื่องจริงจัง ผู้ดีคือผู้แทนปากเสียงของประชาชนและเป็นผู้แทนอำนาจรัฐโดยพฤตินัย แต่ถ้าผู้ดีสมรู้ร่วมคิดกับข้าราชการกตขี้มเหงราษฎร ราษฎรย่อมเป็นกบฏ

ในกิจการสังคมทั่วไป ผู้ดีเป็นผู้นำในการสร้างและบำรุงรักษาการสาธารณสุขภาคสาธารณสุขการ กำกับดูแลการรักษาความสงบภายในและความมั่นคงปลอดภัย จัดตั้งกองกำลังและเตรียมระวังป้องกันชุมชนเมื่อมีศึกจรุกราน ในยามสงบ ผู้ดีมีบทบาทหน้าที่ช่วยรัฐในการจัดเก็บภาษีและเกณฑ์แรงงาน ผู้ดีส่วนใหญ่เป็นเจ้าของที่ดินและเป็นนายทุนเงินกู้ สามารถกำหนดอัตราค่าเช่าและดอกเบี้ย ราษฎรผู้เช่าที่นาหรือกู้ยืมมีไม่น้อยที่ต้องลดตนลงเป็นทาสติดที่ดิน (Serf) หรือยอมทำงานรับใช้ตามสัญญา (Indentured peasants) ผู้ดีจึงมีบทบาทควบคุมวิถีชีวิตเศรษฐกิจในท้องถิ่น ผู้ดียังเป็นผู้นำในการบำเพ็ญการบุญการกุศลและการบรรเทาสาธารณภัย หน้าที่ครอบจักรวาลเช่นนี้ทำให้ข้าราชการที่มารับตำแหน่งในท้องถิ่นไม่สามารถจะบริหารราชการได้อย่างราบรื่น ถ้าปราศจากความร่วมมือของชนชั้นผู้ดี ดังนั้น แม้ผู้ดีส่วนใหญ่มิได้รับราชการและไม่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย แต่ผู้ดีคือผู้ปกครองประชาชนที่แท้จริงในแผ่นดินจีนอันกว้างใหญ่ไพศาล ราชการที่มีตำแหน่งไม่กี่หมื่นตำแหน่งสามารถปกครองทั้งจักรวรรดิได้ก็เพราะชนชั้นผู้ดีนอกราชการเป็นจักรกลสำคัญในการรักษาบ้านเมืองให้มีความสงบสุขและความมั่นคงปลอดภัยอย่างแท้จริง ถ้าปราศจากชนชั้นผู้ดีนอกราชการแล้ว ระบบราชการจะไม่สามารถตั้งมั่นได้เลย ชนชั้นผู้ดีจึงเป็นชนชั้นที่มีอำนาจอิทธิพลทั้งทางตรงโดยเป็นข้าราชการและทั้งทางอ้อมโดยเป็นผู้นำท้องถิ่น ไม่มีสถาบันใดชนชั้นใดจะแทรกแซง แข่งขัน ทำลายหรือล้มล้างอำนาจอิทธิพลของชนชั้นผู้ดีได้ ยิ่งกว่านั้นในสังคมจีนไม่มีสถาบันศาสนจักรที่จะทำลายอำนาจรัฐและชนชั้นผู้ดีได้ ชนชั้นผู้ดีเป็นผู้ปกครองประชาชนทั้งกายและใจ อุดมการณ์ขงจื้อและวัฒนธรรมจีนตามคตินั้น ล้วนก่อกำเนิดมาจากชนชั้นผู้ดี และกลายเป็นอุดมการณ์และวัฒนธรรมของทั้งจักรวรรดิ

หน้าที่ครอบจักรวาลของชนชั้นผู้ดีย่อมแสดงโดยนัยอยู่แล้วว่า ชนชั้นผู้ดีมีสิทธิมีส่วนในรายได้รัฐมากกว่าชนชั้นอื่น ตามโบราณราชประเพณี สถาบันกษัตริย์มีอำนาจครอบครองที่ดินทุกตารางนิ้วอันเป็นที่มาของทรัพยากรในแผ่นดิน ในทางปฏิบัติ ผู้ดีคือผู้ปกครอง ย่อมเป็นชนชั้นที่อยู่ใกล้รายได้รัฐ มีผู้ประเมินว่า ชนชั้นผู้ดีได้ครอบครองรายได้ประชาชาติประมาณร้อยละ 23²⁹ รายได้หลักของผู้ดีมิได้มาจากที่ดินโดยตรง จริงอยู่ผู้ดีรับราชการ ย่อมได้รับพระราชทานที่ดินโดยตำแหน่ง แต่ข้าราชการมีปริมาณน้อยมาก เมื่อเทียบอัตราส่วนกับประชาชนแล้ว ก็ถือได้ว่าผู้ดี

ข้าราชการครอบครองที่ดินไม่มาก ตำแหน่งราชการที่ไม่มั่นคงและไม่สืบตระกูล และประเพณีการแบ่งมรดกกำหนดให้แบ่งเท่ากัน ล้วนทำให้ผู้ดีข้าราชการไม่สามารถรักษาที่ดินนอสังหาริมทรัพย์ได้มั่นคงชั่วลูกชั่วหลาน อย่างไรก็ตาม ที่ดินให้รายได้มั่นคงแก่ผู้ดีเพราะได้รับสิทธิยกเว้นจากภาษีที่ดิน แม้จะมีที่ดินมากแต่จะนับว่าชนชั้นผู้ดีมีรายได้หลักจากที่ดินและที่ดินเป็นพื้นฐานแห่งอำนาจมิได้ เพราะผู้ดีชั้นสูงส่วนน้อยเท่านั้นคือ ข้าราชการที่มีที่ดิน ผู้ดีส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินหรือมีก็น้อยมากจนถือที่ดินเป็นรายได้หลักและเป็นพื้นฐานแห่งอำนาจมิได้ รายได้หลักของชนชั้นผู้ดีประมาณร้อยละ 50 มาจากค่าฤชาหรือค่าธรรมเนียมจากการให้บริการราชการแก่ประชาชน รายได้จากที่ดินนับเป็นเพียงร้อยละ 30 ของรายได้ทั้งหมด รายได้ทางอื่นคือรายได้จากเบี้ยหวัดและการประกอบวิชาชีพ เช่น ครูบาอาจารย์ การให้กู้ยืม การประกอบธุรกิจ เป็นต้น ทั้งนี้ ยังไม่นับรายได้ปิดลับจากการทุจริตและประพฤตินิยมชอบในวงราชการ ในยามที่บ้านเมืองเสื่อมถอยอำนาจ รัฐไม่มีอำนาจตรวจสอบและควบคุมข้าราชการได้ทั่วถึง ข้าราชการและผู้ดีย่อมฉวยโอกาสสร้างสมอำนาจอิทธิพลและผลประโยชน์จากการทุจริตและประพฤตินิยมชอบในวงราชการได้อย่างเต็มที่ รายได้เพิ่มพูนเบียดบังรายได้ประชาชน ชนชั้นผู้ดีมีอำนาจเติบโตใหญ่ทำลายอำนาจรัฐได้

ชนชั้นผู้ดีเป็นชนชั้นอภิสิทธิ์ (The privileged class) อภิสิทธิ์ที่สำคัญคือ การได้รับสิทธิพิเศษยกเว้นจากการเสียภาษีส่วนใหญ่แก่รัฐ ผู้ดีเสียภาษีที่ดินน้อยมากหรือเกือบจะไม่เสียเลย บางครั้งผู้ดียังเป็นผู้นำเรียกร้องขอลดหย่อนภาษี ผลมักจะกลายเป็นว่ารัฐลดหย่อนให้แก่ผู้ดีเท่านั้น ไม่ได้ลดหย่อนให้แก่ราษฎร ผู้ดีไม่ต้องเสียภาษีเสริมและภาษีรายหัว โดยเหตุผลว่าเพื่อส่งเสริมให้ผู้ดีมีฐานะพอที่จะบำรุงการศึกษาเป็นประโยชน์แก่รัฐ แม้แต่ชาวนา ถ้าเพียงแต่อ้างชื่อผู้ดี ก็สามารถจะเสียภาษีน้อยลงและสามารถหนีการเรียกเกณฑ์ได้ อาจจะกล่าวได้ว่า ตระกูลหรือครอบครัวผู้ดีเสียภาษีน้อยกว่าราษฎร ผู้ดีได้รับสิทธิยกเว้นจากการถูกเกณฑ์แรงงานทุกประเภท เพราะถือว่าผู้ดีเป็นผู้เจริญด้วยคุณวุฒิ ไม่สมควรข้องเกี่ยวกับการใช้แรงงานมือ (Manual labor) ชนชั้นผู้ดีเป็นอภิสิทธิ์ชนที่ผู้หนึ่งผู้ใดจะล่วงละเมิดสบประมาทหรือหลู่เกียรติยศมิได้จะได้รับโทษสถานหนักกว่าปกติ ราษฎรจะอ้างผู้ดีเป็นพยานในศาลก็มิได้เช่นกัน ผู้ดียังได้รับสิทธิพิเศษทางการศาลอีกด้วย เมื่อถูกฟ้องร้องกล่าวหาว่ากระทำความผิด ผู้ดีตั้งผู้แทนไปศาลได้ แม้มีความผิด จะพิจารณาความและตัดสินลงโทษตามกระบวนการศาลสถิตยยุติธรรมโดยตรงมิได้ ถ้ามิได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการพิเศษซึ่งประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิ คณะกรรมการต้องเป็นผู้ถอดยศและตำแหน่งผู้ดีก่อน การลงโทษห้ามใช้วิธีการประจานและการลงโทษทางกาย (Corporal punishment)

ความเป็นอภิสิทธิ์ชนเป็นสถานภาพพิเศษในสังคม โดยมีวิทยฐานะและอภิสิทธิ์ทางการเมืองเศรษฐกิจและสังคมเป็นเครื่องกำหนดสถานภาพ ก่อเกิดช่องว่างมหาศาลระหว่างผู้ดีกับสามัญชน พื้นฐานแห่งอำนาจของผู้ดีมาจากองค์ความรู้และการที่สังคมยอมรับนับถือในความ

ทรงภูมิปัญญาของผู้ดี เอกลักษณ์ของสถานภาพคือ ความเป็นเลิศทางอักษรศาสตร์ (Literary excellence) มีใช้อำนาจทางการเมือง อำนาจเงินตรา หรือการถือกรรมสิทธิ์ในที่ดิน โดยความทรงภูมิปัญญาและความประพฤติปฏิบัติชอบ สังคมจึงยอมรับผู้ดีเป็นผู้นำในกิจกรรมสาธารณะทั้งปวง ผู้ดีใช้ชีวิตแตกต่างจากสามัญชนโดยสิ้นเชิง เพราะถือว่าต่ำทราชมไรรไกรเกียรติ สัญลักษณ์แห่งชนชั้น แสดงออกหลายทางอาทิ การมีผิวพรรณขาวซีดเป็นประเภทผู้ดีผิวบางเพราะออกแดดกลางแจ้งน้อยมาก อยู่แต่ในร่มเงาของเคสสถาน ผู้ดีไว้เล็บยาวแสดงความเป็นชนชั้นที่เหยียดการใช้แรงงาน การแต่งกาย เครื่องประดับและเครื่องมือเครื่องใช้แสดงเครื่องหมายยศและฐานะ (Insignia) เป็นสัญลักษณ์ชัดเจน ผู้ดีแต่งชุดดำขลิบสีน้ำเงินเป็นสัญลักษณ์ ซีม่าที่มีอานม้าและสายบังเหียนประดับด้วยขนสัตว์ปักกลดลายดินเงินดินทอง ชนชั้นอื่นไม่มีสิทธิ์แต่งกายและประดับตกแต่งม้าเช่นนี้ ผู้ดีมีการแต่งกายแตกต่างกันตามชั้นยศและชนชั้นในชนชั้นผู้ดีเอง ผู้ดีชั้นต่ำ (ซีวโจหรือเซิงหยวน) สวมหมวกมีกระดุมเงินเรียบ ผู้ดีชั้นสูงสวมหมวกมีกระดุมทอง ผู้ดีที่เป็นข้าราชการชั้นสูงแต่งกายบ่งบอกยศและตำแหน่งคือ ใช้หมวกมีกระดุมทอง มีลายดอกไม้ยอดทับทิมประดับมุมตรงกลาง สวมเสื้อคลุมปักกลดลายมังกร 9 ตัว การแต่งกายของผู้รู้หนังสือ (Literati) จนถึงผู้มีการศึกษาแต่ไม่ได้สอบเป็นข้าราชการหรือสอบตก ก็ยังแต่งกายแตกต่างจากสามัญชน คือ แต่งกายด้วยผ้าฝ้าย จนเรียกกันว่า บุรุษผ้าฝ้าย (Pu-i, men wearing cotton clothes) ผู้ดีมีสิทธิ์ที่จะแสดงความเป็นชนชั้นด้วยการมีคณะบริวารติดตามหน้าหลัง และไปแห่งหนใด มีสิทธิ์สั่งบริวารไปบอกห้ามประชาชนกีดขวางเส้นทาง ประชาชนตามรายทางต้องแสดงความเคารพผู้ดี

ด้วยสถานภาพอันสูงส่งเช่นนั้น ตระกูลผู้ดีขุนนางและผู้ดีในท้องถิ่นจึงเพียงรักษาสถานภาพให้ตกทอดในวงศ์สกุล ด้วยวิธีการส่งเสริมบุตรหลานให้เป็นข้าราชการ ผู้มีอำนาจเงินตราคือพ่อค้าก็ซื้อหาวุฒิปัตร์และตำแหน่งราชการเพื่อไต่เต้าจากชนชั้นสามัญชนขึ้นไปสู่ชนชั้นผู้ดี

3.3 ชนชั้นสามัญชน

ชนชั้นนี้เป็นชนชั้นผู้ประกอบอาชีพหลากหลาย ประมาณร้อยละ 80 ของประชากรประกอบอาชีพเพาะปลูก อาชีพอื่นที่มีรายได้ดีกว่าการเพาะปลูกคือ การค้าขาย การผลิตงานศิลปะ อาชีพที่มีบทบาทอำนาจมากกว่าชาวนาคือ อาชีพรบ

ก. ชาวนา (Peasantry) ชาวนาคือผู้ผลิตพืชผลหล่อเลี้ยงบำรุงทั้งจักรวรรดิ ชาวนาคือผู้ที่ต้องเสียภาษี ภาษีหลักของรัฐมาจากชาวนา ชาวนาคือผู้ถูกเรียกเกณฑ์แรงงานไปรบและไปทำงานโยธา หน้าที่เหล่านั้นเป็นหน้าที่อันทรนเกียรติและทำให้ชาวนาได้รับการยกย่องเป็นชนชั้นที่มีสถานภาพสูงส่งรองจากชนชั้นผู้ดี ชาวนาคือแรงงานถูกมีเหลือเพื่อ เศรษฐกิจจีนมีพื้นฐานอยู่ที่พลังงานมนุษย์ (Human energy) ซึ่งเป็นพลังและกล้ามเนื้อที่ถูกใช้สารพัดไปในกิจกรรมเศรษฐกิจ การระดมทุนแรงงานมนุษย์เพื่อเศรษฐกิจ (Labour intensive) จึงเป็นลักษณะของเศรษฐกิจจีนและ

เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เศรษฐกิจจีนไม่นิยมใช้แรงงานจากเครื่องจักรกล (Mechanized labor) ทดแทนแรงงานมนุษย์

ในการเพาะปลูก ที่ดินมีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูงมาก มีค่าความหมายกว่าแรงงานมนุษย์ ชาวนาเพียรพยายามในการเพาะปลูกด้วยความหวังที่จะได้เป็นเจ้าของที่ดิน การลงทุนหลักคือการถือกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ผู้เป็นเจ้าของที่ดิน (Landlord) จึงมีบทบาทเด่นมากในชนบท ในสมัยซึ่งชาวนาส่วนใหญ่มีที่ดิน แต่ระบบการเพาะปลูกแบบมุ่งเพิ่มผลผลิตทุกวิถีทางในพื้นที่จำกัด (Intensive Agriculture) และประเพณีการแบ่งมรดกเท่ากัน ทำให้ที่ดินเพาะปลูกของชาวนามีขนาดเล็กมาก ที่ดินถูกใช้เพาะปลูกอย่างหนัก ไม่มีโอกาสพักหน้าดินเพื่ออนุรักษ์ดิน ทุกตารางนิ้วใช้เพาะปลูก ทุ่มใช้ปุ๋ยธรรมชาติ ปุ๋ยมนุษย์และแรงงานมนุษย์เต็มที่ ในภาคใต้ แม้มีปริมาณฝนเหลือเฟือและแรงงานเหลือเฟือ แต่ที่ดินมีจำกัดมาก การขยายพื้นที่ต้องมีที่ดินและทุน ชาวนาขาดทั้งทุนและที่ดินจึงต้องทุ่มเพาะปลูกพืชไร่สวนผสมบนพื้นที่ขนาดเล็ก (Intensive, high-yield hand-gardening) การเพาะปลูกแบบมุ่งเพิ่มผลผลิตนั้นส่วนใหญ่เป็นการเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร (Food crops) และธัญพืช (Cereal diet) ไม่มีเนื้อที่มากพอที่จะเลี้ยงสัตว์ใหญ่เอาเนื้อ ต้องเลี้ยงสัตว์ปีกและหมูแทน

ในศตวรรษที่ 18 ประชากรล้นประเทศ ไม่สมดุลกับพื้นที่เพาะปลูก ที่ดินยังมีปริมาณเท่าเดิม ไม่เพียงพอที่จะบำรุงเลี้ยงประชากรทั้งประเทศ ชาวนาจึงต้องเปลี่ยนไปปลูกพืชผลเพื่อการค้า (Cash crops) ที่ให้ผลตอบแทนต่อพื้นที่สูงกว่าการเพาะปลูกข้าว แต่การเพาะปลูกเพื่อการค้ามีแต่การดึงดูดสรรพทุนลงไปโดยไม่คุ้มทุนประกอบการ เข้าทำนองต้นทุนหายกำไรหด (Involution) ชาวนามิได้มีความเป็นอยู่ดีขึ้นกว่าเดิมนัก การค้าก็ได้เติบโตใหญ่ก่อเกิดการพัฒนาทุนขึ้นมาแต่อย่างใด อยากรู้ก็ตาม การเกษตรเพื่อการค้านับแต่ศตวรรษที่ 18 นิยมใช้แรงงานรับจ้าง โดยมีสัญญาจ้าง (Contractual labour) ที่ดินกลายเป็นสินค้าประเภทหนึ่งในตลาดซื้อขาย (Marketable commodity) การเช่าที่ดินโดยนิยมค้าประกันผู้เช่ามีสิทธิ์เต็มที่ในการเพาะปลูกได้แพร่หลายมากในเขตที่มีการเพาะปลูกข้าวเจ้า (Wet-rice cultivation) และเขตที่มีระบบเพาะปลูกข้าวในเขตแล้ง (Dry-rice cultivation system) สิทธิในที่ดินมีหลายลักษณะเป็นประโยชน์แก่ผู้เช่ามาก มีการอนุรักษ์ดินเพื่อส่งเสริมการเพาะปลูก

โดยลักษณะเศรษฐกิจระดับหมู่บ้าน (Village economy) ที่กระจัดกระจาย ฉะเยอชาขาดความกระตือรือร้นที่จะริเริ่มเปลี่ยนแปลงการอันใด ชุมชนหมู่บ้านยังชีพได้ด้วยตนเอง (Self sufficient village economy) การค้าขายภายในหรือระหว่างหมู่บ้านใช้วิธีการแลกเปลี่ยนสินค้าตามตัวเมืองและตลาดนัด แบบอย่างตลาดการค้าที่กระจายไปทั่วเช่นนี้เกิดขึ้นตามความจำเป็นอันสืบเนื่องมาจากลักษณะภูมิศาสตร์ การติดต่อ การขนส่งและการคมนาคมยากลำบากมากไม่ว่าจะเป็นทางบกหรือทางน้ำ หมู่บ้านได้สร้างรูปแบบเศรษฐกิจพื้นฐานขึ้นมาและทำให้เศรษฐกิจแบบนั้นยังยืนสืบต่อเนื่องผิตปกติ หมู่บ้านเป็นสังคมปิดใช้ชีวิตตามลำพัง อำนาจรัฐไปไม่ถึง แต่ผู้ดีในหมู่บ้านคือผู้แทนรัฐโดยปริยายในการนำหมู่บ้าน

หมู่บ้านเป็นทั้งหน่วยเบื้องต้นของสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางและเป็นชุมชนหน่วยผลิต ชาวนาจะแยกอยู่โดดเดี่ยวมิได้ เพราะภัยโจรผู้ร้ายและภัยธรรมชาติคุกคามให้ต้องอยู่รวมกันใน หมู่บ้านเพื่อต่อต้านภัย มีการจัดตั้งระบบเป่าเจียเพื่อรักษาความสงบภายใน และระบบหลี่เจียเพื่อ อำนาจการจัดเก็บภาษี ทั้งสองระบบยังเป็นมาตรการที่รัฐใช้ควบคุมประชาชนให้มีหน้าที่และความ รับผิดชอบร่วมกันต่อรัฐ หมู่บ้านก่อกำเนิดขึ้นมาจากครอบครัวประมาณ 1,500 ครอบครัว ย่อมขึ้น อยู่กับการใช้ประโยชน์บนที่ดิน ทุกครอบครัวเป็นทั้งหน่วยสังคมและหน่วยเศรษฐกิจ ชีวิตผู้คนตาม ท้องไร่ท้องนาหมุนเวียนตามวัฏจักรชีวิตดูจวัฏจักรแห่งธรรมชาติและวัฏจักรแห่งการเพาะปลูก ชั่วหน้าตาปี ศูนย์กลางของสังคมชนบทคือเมือง (Town) ซึ่งเป็นที่ตั้งของหน่วยราชการและเศรษฐกิจ มีป้อมปราการคูคลองกำแพงโดยรอบ ตัวเมืองและบริเวณโดยรอบเป็นหน่วยผลิต มีตลาดนัดซื้อ ขายพืชผลสินค้าและบริการ ทุก ๆ 7 วัน หรือ 4 วัน หมุนเวียนไป ตลาดเป็นที่ชุมนุมศูนย์ กิจกรรมของหมู่บ้าน ชาวหมู่บ้านมีกิจกรรมร่วมกันทุกประเภทตั้งแต่กิจกรรมในครอบครัว สมาคม ลับ วัด ทหาร ไปจนถึงกิจกรรมของกลุ่มจัดตั้งเพื่อความมั่นคงร่วมกัน การมีชีวิตอยู่ร่วมกันใกล้ชิดกัน ทำให้คนจีนคุ้นเคยกับชีวิตที่อยู่ร่วมกัน ส่วนรวมสามารถครอบงำส่วนตัวบุคคลได้ มนุษย์แบบคนจีน โดยตัวบุคคลจึงถูกธรรมชาติและสังคมส่วนรวมครอบงำ สังคมจีนจึงมีความสมดุลเพราะมีทั้งการ อยู่ร่วมกัน (Collectivity in society) และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ประชากรคับคั่ง แออัด ทุกตารางนิ้วของที่ดินและในหมู่บ้าน เป็นภาพปกติธรรมดาในประวัติศาสตร์จีน การจัดตั้งกอง กำลังในระดับหมู่บ้านเพื่อรักษาความสงบภายในและเพื่อความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ก็เป็นภาพปกติธรรมดาที่รัฐต้องจำยอมในภาวะที่รัฐไม่สามารถปกป้องชนบทได้ กองกำลังอิสระมัก เติบโตใหญ่ ก่อเกิดศึกสงครามซึ่งอำนาจกันเองเสมอ ถ้าจะกล่าวได้ว่า ชาวนาต้องพึ่งตนเองเป็นหลักใน การครองชีพ ก็เห็นจะไม่ผิดความเป็นจริงนัก

สังคมชนบทมีแบบอย่าง (Pattern) ของการลำดับชั้นไว้ชัดเจน กลุ่มบุคคลที่ทรงอำนาจ สูงสุดคือ ผู้ดีผู้นำท้องถิ่น เจ้าที่ดิน (Landlords) ที่ส่วนใหญ่เป็นผู้ดี พ่อค้า ชาวนาผู้มีฐานะดีและ ช่างศิลป์ ผู้ต่ำต้อยใช้แรงงานคือ ชาวนาซึ่งมีทั้งประเภทชาวนาที่มีที่ดิน ชาวนาผู้เช่าที่ดิน และ ชาวนาผู้ขายแรงงาน แม้จะยากไร้เพียงใด ชาวนาก็มิได้ตกอยู่ในสภาพของการเป็นทาสติดที่ดิน (Serf) และทาส ชาวนาส่วนใหญ่เป็นไท มีสถานภาพอันทรงเกียรติ มีสิทธิ์ปกครองตนเอง และ ซื้อขายที่ดินได้โดยเสรี จริงอยู่ ในระยะแรกของสมัยชิง สังคมชนบทมีทาสติดที่ดินโดยเฉพาะใน พื้นที่ที่มีการเพาะปลูกมุ่งเพิ่มผลผลิตในภาคใต้ ที่สำคัญคือ เกียงสู เกียงสีและกวางตุ้ง เจ้าที่ดิน ขูดรีดค่าเช่าจากทาสติดที่ดินจนเกิดกบฏทาสติดที่ดินขึ้นหลายครั้ง อันเป็นเหตุให้เจ้าที่ดิน เปลี่ยนแปลงวิธีการลงทุนจากการซื้อที่ดิน เป็นการตั้งโรงรับจำนำ เจ้าที่ดินส่วนใหญ่อยู่ตามเมือง มากกว่าชนบท (Absentee landlords) ขาดความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวนาผู้เช่าที่ดินแล้ว ชาวนา